

TID OG TEMPUS.
FORTSATTE LOGISK-GRAMMATISKE STUDIER

AF

OTTO JESPERSEN.

FORELAGT I MØDET D. 13. NOVBR. 1914.

I.

Almindeligt.

Professor Høffding sluttede sit foredrag her i selskabet den 1. maj i år om »det logiske prædikat« med følgende ord:

»Ved sin Bøjelighed, ved sine Overgange fra Sætninger til Sætninger formaar Sproget at lade de mest indviklede Tankeforhold komme til deres fulde Ret, idet det, som Kierkegaard siger, »sysler med det Udsigelige, indtil det er udsagt«. I Beundring for Sproget mødes jeg — trods den lille Differens, jeg her har maattet dvæle ved — med Otto Jespersen, skønt jeg ikke formaar at begrunde denne Beundring med den Fylde af Kendsgerninger, han raader over.«

Jeg takker her for de anerkendende ord ligesom for den elskværdige måde, hvorpå min højtagtede lærer har taget på min kritik af hans udtalelser; men jeg er ikke ganske viss på at han rigtigt har gengivet mit standpunkt, når han taler om min beundring for sproget. Jeg troer ikke nogensinde at ha talt om sproget som helhed — nok om enkeltheder i sprog — med egentlig beundring. Min følelse overfor menneskeligt sprog kan langt snarere udtrykkes ved ordet undren — forundring over at menneskene hjælper sig igennem med et på så mange måder mangelfuldt middel som dansk, tysk, engelsk

og vel sagtens også alle de andre overleverede sprog virkelig er. Det »uudsigelige« udtrykkes jo i mange tilfælde langt sikrere og fyldigere ved sådanne midler som et håndtryk eller et øjekast end ved tale- eller skriftsprog. Og selvom vi holder os til det udsigelige — eller det der burde være udsigeligt — slår sproget tit nok klik, og daglige misforståelser viser den opmærksomme iagttager, at sprogene lader meget tilbage at ønske i nøjagtighed og utvetydighed.

Blot et par eksempler. I et avisreferat læste jeg fornylig: »Taleren kom ind på grundlovssagen og beklagede, at regeringen havde handlet med højre istedenfor at handle« — ordet *handle* brugt i to tyd lige efter hinanden, hvor man må gætte sig til, at det det første sted hænger sammen med substantivet *handel*, og det sidste med *handling*, og at dærfor det første skulde være foragteligt, det sidste rosende. Hvis een tirsdagen den første siger at han vil komme *næste søndag*, vil dette af den ene opfattes som gående på søndagen den 6te, af den anden om søndagen den 13de. Hvad nogle kalder *tre kvarter til ti*, kalder andre *et kvarter i ti*. *Et par* er snart nøjagtigt to, snart en tre-fire stykker. Hvor mange og hvor vage tydafskygninger har vi ikke af ord som *en gård*, *et kort*, *et forhold* osv. Den som rigtig vil ha en forestilling om de uendelige tvivlsmaal, som ordenes usikre afgrænsninger og fortvivlet mange særanvendelser i enkelte forbindelser kan volde, kan få sin lyst styret ved at tilbringe et par timer over de store ordbogers artikler om de mest dagligdags ord. Det svenske akademis ordbog anvender 50 tættrykte spalter på det lille ord *att* og 138 spalter på *den*. Oxfordorderdbogen har ved *put* 30 forskellige tyd, flere af dem med underafdelinger, foruden 23 forbindelser som *put off*, *put up* — den sidste med over tyve adskilte anvendelser; endnu mere broget ser verbet *set* ud med 126 anvendelser af verbet alene foruden talrige adverbielle forbindelser. I Dahlerups prøvehefte til en dansk ordbog, hvor udpenslingen af tydafskygninger

langtfra er ført så vidt som i de nævnte ordbøger, finder vi dog fx under *åben* 5 hovedafskygninger med i alt 23 underafdelinger og under *ånd* 8 hovedafdelinger og i alt 18 underafdelinger.

Når det er tilfældet med snart sagt alle ord, at deres tyd-afgrænsninger er yderst vage og ubestemte, kan man gribe sig i en dyb undren over at menneskene alligevel forstår hinandens tale og i hvert øjeblik kan opfatte ordet netop med den afskygning, som den talende ønsker at han skal få fat på. Men til mer end et omtrent når vi heller aldrig, når lige undtages de aller simpleste og mest usammensatte og mest dagligdags ytringer. Sprogets væsen er antydning, og det gælder for enhver af os i hvert øjeblik ikke blot at forstå halvkvædet vise (så gunstigt er forholdet næsten aldrig) men kvartkvædet eller endda med langt mindre brøkdele Netop derfor er det enhver videnskabsmands pligt, og meget ofte en yderst vanskelig opgave, at bruge eller skabe så præcise og nøjagtige udtryk for sin tanke som muligt. Er der ikke nogenlunde eentydige ord til hans rådighed, må han nyskabe sådanne eller i nødsfald gi en nøjagtig begrebsbestemmelse og så strengt holde sig til den bestemte definition. Det skader måske ikke, at botanikeren og sprogforskeren bruger ordet *rod*, da de to områder ligger så langt fra hinanden at ingen real forvexling er mulig. Men det er absolut af det onde, når grammatikeren og logikeren begge to taler om *subjekt* og *prædikat*, hver på sin måde. De kan jo nemlig begge tale om samme ytring, samme sætning, og når så hver bruger ordene på sin måde, kan det kun skabe uhjælpelig forvirring, der jo ikke blir mindre, når det viser sig at d'hrre psykologer og logikere indbyrdes er langtfra enige om begrebernes bestemmelse, og så endda sommetider pludseligt, uden at advare læseren, bruger dem i den hævdvundne grammatiske tyd. Det var denne forvirring jeg vilde modarbejde ved et afsnit i min »Sprogets logik« — og jeg kan ikke slå

mig til ro med Høffdings ord (anf. st. 234) at »det har sin store Betydning at gøre opmærksom paa Forskellen mellem Ord og Tanke paa dette Punkt, hvad der bedst gøres, naar Ordet Prædikat bruges baade logisk og grammatisk«. Der mangler nemlig her tilføjelsen »om forskellige, tit uforenelige ting«. Grammatikeren kan ikke undvære logik ved sit arbejde, og logikeren behøver også noget grammatik ved sine analyser: var det så ikke heldigst om de begge blev enige om en fælles terminologi, så man ikke, hver gang man traf ordet *subjekt* eller *prædikat*, skulde være nødt til at føje til »i Stouts tyd« eller »i Høffdings tyd« eller »à la Gabelentz« eller hvilken af de andre af mig efterviiste forskellige anvendelser der nu er tale om på det sted.

Det kan tit være vanskeligt at få en god og rammende videnskabelig terminologi, især når man er nødt til at bruge ord der også forekommer udenfor det specielle videnskabelige område. Jeg ser det meget hyppigt ved mit grammatiske arbejde, og jeg tror man her på ikke få steder kan nå et fremskridt i klarhed ved at bruge to sæt af udtryk, de danske om realkategorier og latinske om de dærmed kryssende grammatiske kategorier. Som eksempel skal jeg nævne køn. Her plejer man jo at bruge dette ord om det grammatiske forhold, som jeg hellere vil kalde genus: *die schildwache*, *la sentinelle* betyder »skildvagten«; skildvagten er af hankøn, men ordene er feminina; *das weib*, som er neutrum, betegner et hunkønsvæsen osv. Forskellen mellem det danske den-genus og det-genus har ikke noget med fysiologisk køn at gøre.

Vi får da følgende to sæt ord, som det gælder om altid skarpt at holde ud fra hinanden:

køn:	genus:
hankøn	maskulinum
hunkøn	femininum
kønsløst	neutrum.

Fælleskønsord er fx *en læge* og *et menneske*, da begge ord bruges både om mænd og kvinder; men de to ord har forskelligt genus, ganske som *en stol* og *et bord*, der begge er kønsløse, dvs betegner kønsløse genstande.

II.

Tid og tempus.

Ganske på samme måde vil man undgå misforståelser, når man følgestrengt adskiller realkategorien tid og den grammatiske kategori tempus. Det støder mig altid, når jeg finder udtryk som »nutid bruges for fremtid« eller »futurum udtrykkes ved præsens« — begge dele om sådanne sætninger som »jeg rejser imorgen«. Hvad der menes er jo at denne bestemte form af verbet *rejser* bruges om noget fremtidigt, og benævnelsen »nutid« er altså for så vidt unøjagtig eller utilstrækkelig. Det hele blir klarere, når vi siger at vi i de danske verber har to tempusformer, præsens (*rejser*) og præteritum (*rejste*); præsens bruges 1) om det nutidige, 2) om det fremtidige, 3) om det fortidige. Tempusformernes antal skifter fra sprog til sprog, men nutid, fortid, fremtid med deres underafdelinger (se nedf.) eksisterer for alle nationer uafhængigt af sprogenes grammatik. I latinsk grammatik får vi altså brug for et udtryk som futurum exactum (antefuturum, se nedf.), fordi der dær er et særligt sæt former herfor: *scripsero, scripseris* osv; men hverken i dansk, tysk eller engelsk grammatik har vi noget futurum exactum, medens vi dærimod meget vel kan undersøge, om og hvordan »førfremtid« udtrykkes i disse sprog. — Grellest blir manglen ved den gængse terminologi, når man finder udtryk som »nutid bruges istedenfor førnutid, fx i: Saxe fortæller ...«, idet der heri ligger ligesom en mening om at denne sprogbrug af een »tid« istedenfor en anden i sig er fejlagtig eller ulogisk.

Tidsforhold udtrykkes nu sprogligt langt fra altid ved

tempusformer, ja de angives jo i mange tilfælde nøjagtigere ved adverbier eller andre underled end det er muligt ved verbalformer, således ved ord som nu, igår, i 1911, kl. 7.29 osv.

Men også her ser vi ikke sjældent sprogenes (de talendes) mangel på præcision, hvorpå allerede nogle eksempler er nævnte. Undertiden viser det sig at angivelse af tidsafstand anses for vigtigere end angivelse af, om det er fortid eller fremtid; således betyder fr. *tout à l'heure* både 'for lidt siden' og 'om lidt'; eng. *just now* ligeså; hos Shakespeare bruges *even now* både om fortid, nutid og fremtid. Eng. *on Thursday* kan både være sidste torsdag og næste torsdag, og sjældnere 'om torsdagen' dvs hver torsdag, medens vi på dansk ved hjælp af den mærkværdige endelse -s gør forskel mellem fortid (i torsdags, i aftes) og fremtid (på torsdag, i aften — det sidste også om nutid). Men med undtagelse af dette fortids-s er disse tidsangivelser nærmere af lexikalsk end af grammattisk art.

Der er i og for sig ingen grund, hvorfor substantiver og adjektiver ikke skulde kunne ha et lignende system for tidsbetegnelse (tempus) som vi kender så godt fra mange sprog for verbernes vedkommende. Vi kunde tænke os et sprog hvor vi fx strax af formen kunde se, om den solnedgang vi taler om, hører til fortid, nutid eller fremtid. I et sådant sprog vilde *brud, kone* og *enke* være tre tempusformer af samme substantiv. Vi har en første tilnærmelse til et sådant system i forstavelsen *ex-*, der i det sidste hundrede år eller så er blevet gængs i forskellige europæiske sprog som fortidspræfix: *ex-konge, ex-king, ex-roi*. Men i de fleste tilfælde må vi gribe til selvstændige adled: min fremtidige bog | hendes forhenværende tilkommende.

I fjernere sprog findes tempusbøjning af substantiver bedre udviklet. Således i Alaska-dialekten af eskimo-sproget; af *nānglā* 'kulde' har vi et præteritum *nānglāhlūk* og et futurum *nānglākāk*, og af *pūyōk* 'røg' har vi præteritum *pūyūthlūk* 'hvad

der har været røg' og futurum *pūyōqkāk* 'hvad der blir til røg', en sindrig benævnelse på krudt, se Barnum, *Grammatical Fundamentals of the Inuit Language of Alaska* (Boston 1901) s. 17. På lignende måde i andre amerikanske sprog; således bruges et suffix *-neen* på Athapascan (Hupa) for at betegne det fortidige både i substantiver og verber, fx *xonta-neen* 'a house in ruins', *xōūtneen* 'hans afdøde hustru', see Boas, *Handbook of American Indian languages* (Washington 1911) 105, 111; sml også Uhlenbeck, *Grammatische onderscheidingen in het Algonkinsch* (Amsterdam Akad. 1909), der sammenstiller oldn. *efni* (dansk: kongsæmne).

Sådanne forhold er dog ret sjældne¹), medens det dærimod er så almindeligt at finde tidsforskelligheder angivne ved verbalformer, at mange grammatikere endog har anset dette som det egentlig karakteristiske for verbet og oversat eller gengivet dette ord ved tidord (tysk *zeitwort*, holl. almindeligt *tijdwoord*). Herimod kan imidlertid indvendes, at vi finder sprog der ikke gør saadanne adskillelser i deres verber (kinesisk osv), og at vi i de sprog der ellers har sådanne adskillelser, kan finde enkelte verber der ikke kender tempusadskillelser, som eng. *must*, *ought* (i vor tids sprogform).

Vi skal nu se om det er muligt at opstille noget almen-gyldigt system af »tider«.

III.

Andres systemer.

En bekendt logisk-grammattisk opstilling af tidsforholdene ved verbet findes hos Madvig, *Lat. sprogl.* 3. udg. § 333. Det der udsiges, henføres enten simpelthen til een af de tre hovedtider, nutid, fortid eller fremtid eller tænkes og angives relativt i forhold til et visst forbigangent eller tilkommende tids-

¹ De eksempler G. Herbig (*I. F.* 6. 159) efter F. Hanssen anfører som beviser på at der ved latinske adjektiver skulde være spor til grammatiske tempusadskillelser, viser netop at der ikke er spor deraf.

punkt, som nærværende (samtidigt), forbigangent eller tilkommende på den tid. Herved får vi følgende ni former, som anføres med Madvigs navne og eksempler, idet jeg blot for senere henvisningers skyld tilføjer rubrikkerne A, B, C og 1, 2, 3.

	A præsens	B præteritum	C futurum
	1 <i>scribo</i>	<i>scripsi</i>	<i>scribam</i>
in præterito	2 <i>scribebam</i>	<i>scripseram</i>	<i>scripturus eram (fui)</i>
in futuro	3 <i>scribam</i>	<i>scripsero</i>	<i>scripturus ero.</i>

Som man ser, har den øverste række ingen særbetegnelse; parallelt med de andre skulde den vel hedde »in præsentia«.

Madvigs opstilling findes med en i og for sig meget heldig ændring i ordningen, hvorved det nutidige sættes som midtpunkt mellem det fortidige og det fremtidige, hos M. Matzen (Modersmaalets Sproglære 1893 s. 279), således (med nogle forkortelser og med mine rubrikker B2 osv):

	fortid	nutid	fremtid
endt handling	havde læst (B 2) pluskvamperf., förfortid	har læst (B 1) perfektum, förnutid	skal (vil) have læst (B 3) fut.exactum, förfremtid
foregående handling	læste (A 2) imperfektum, fortid	læser (A 1) præsens, nutid	skal (vil) læse (A 3) futurum, fremtid
tilkommende handling	skulde (vilde) læse (C 2) futurum in præterito, efterfortid	skal (vil) læse (C 1) futurum, efternutid eller fremtid	skal (vil) læse (C 3) efterfremtid

Her er dog navnet »foregående handling« yderst uheldigt og i sig selv et godt eksempel på hvor kejtet og utydeligt sproget tit kan være: *foregående* er nemlig brugt her som participium af *foregå* = 'gå for sig' og altså som modsæt til *endt* og *tilkommende*, medens dette ord i almindeligt sprog altid betyder (sidst) forudgående, altså netop bruges om

noget fortidigt¹). Desuden har Matzen ikke været klar over forholdene mellem A3, C1 og C3, idet han lar dem falde sammen, så at han for de opførte 9 tidsforhold kun får 7 tidsformer (tempus). Efternutid [C1] er hos ham det samme som fremtid [A3], og efterfremtid [C3] udtrykkes som simpel fremtid, fx: »Om tre dage vil kampen være endt, og ikke længe derefter vil freden blive sluttet«. Her er begået den fejl, at absolut tid og relativ tid er forvexlet, hvad man let vil se ved at omsætte eksemplet til fortid: »Tre dage efter endte kampen, og ikke længe efter sluttedes der fred«. Her kunde man med samme ret sige at B2 og A2 (pluskvamperfektum og imperfektum) faldt sammen. Men pluskvamperfektum blir der kun tale om når de to begivenheder sættes i forhold til hinanden: »Ikke længe efter at kampen var endt, blev freden sluttet«. *Var endt* forholder sig til *endte* på samme måde som efterfremtid til fremtid. (Samme fejl som hos Matzen findes også hos den ellers så skarpt tænkende Wiwel, Synspunkter s. 140).

En opstilling, der ligeledes i alt væsentligt er den madvigske, dog uden at Madvig nævnes, findes med danske eksempler og navne hos Kroman, Mål og midler for den høiere skoleundervisning 1886 s. 223, som eksempel på, hvorledes man bør opbygge grammatikundervisningen på logisk viis; de ni »tider, for hvilke selvfølgelig ethvert tænkende folks sprog må have udtryk« benævnes med en dobbelt række navne, idet den ene eller anden angivelse kan stilles i spidsen. Jeg skriver navne og eksempler af og tilføjer blot mine rubrikker A1 osv for at lette sammenligningen:

¹ Hvor lunefuldt og tilfældigt sproget er, kan man gøre sig en forestilling om ved at lægge mærke til de tidsforhold der betegnes ved følgende række participier: de har ikke fjerneste forbindelse med grundtyden af *gå, stå, ligge*:

foregående — fortid;

forestående — fremtid;

foreliggende — nutid (eller samtid);

forekommende har intet med et bestemt tidsafsnit at gøre.

- A1 nu nutid = i nutid: jeg taler nu.
 B1 nu fortid = før nutid: jeg har nu talt.
 C1 nu fremtid = efter nutid: jeg vil nu til at tale.
- A2 da nutid = i datid: jeg talte da.
 B2 da fortid = før datid: jeg havde da talt.
 C2 da fremtid = efter datid: jeg vilde da til at tale.
- A3 så nutid = i fremtid: jeg taler så, vil så stå og tale.
 B3 så fortid = før fremtid: jeg har så talt, vil så have talt.
 C3 så fremtid = efter fremtid: jeg vil så til at tale.

Atter en ny opstilling af det samme finder vi hos Noreen, Vårt språk 5. 670 ff. Han undgår den ulempe hos Madvig, at længdelinierne og tværlinierne benævnes ens, og har således for rækken 1 brugt navnet *simultant*, for rækken 2 *antecedens* og for rækken 3 *succedens*. Det første af disse navne er for så vidt uheldigt, som det synes at kræve at vedkommende tid sættes i relation til en anden, med hvilken den skal være samtidig, hvad der jo ikke behøver at finde sted, sml udtrykket s. 680: »simultant futurum innebär, att skeendet tillhör framtiden och är samtidigt med ett därinom af den talande fixerad tidsmoment». I masser af tilfælde er der jo ved omtale af fremtiden slet ingen sådan »fixeret» tidsangivelse, hverken udtrykkeligt udtalt eller bloti tanken: kejseren vil (engang med tiden) dø, l'empereur mourra.

Noreens system med (nogle af) hans eksempler blir da:

- A1 *simultant præsens*: läser, håller på med att läsa.
 B1 *præsens antecedens*: har läst.
 C1 *præsens succedens*: står nu i begrepp att läsa, skall till att läsa.
- A2 *simultant præteritum*: läste, höll på med att läsa.
 B2 *præteritum antecedens*: hade läst.
 C2 *præteritum succedens*: stod i begrepp att läsa, skulle till att läsa.

- A3 simultant futurum: kommer att läsa.
 B3 futurum antecedens: kommer att ha läst, har snart läst.
 C3 futurum succedens: kommer att stå i begrepp att afsäga sig uppdraget.

Ved en sammenligning mellem disse fire fremstillinger kan man ikke undgå at blive slået af den forskel, der delvis hænger sammen med de behandlede sprog, at medens man ikke helt kan se, om Madvig opfatter sin opstilling som rent logisk eller som specielt latinsk-grammattisk, er vi ved de to andre opstillinger uden al tvivl inde på det rent logiske, eller som Noreen foretrækker at kalde det, semologiske område, hvor de ad rene tankeveje vundne kategorier opstilles uden hensyn til, om de nu også er repræsenterede i de enkelte undersøgte sprogs verbalsystem. Kroman polemiserer mod dem, der i dansk grammatik kun vil opstille få former, nemlig dem der »dannes ved omlyd [han mener det sprogforskere kalder aflyd] og endelser ligesom i de gamle sprog; vi må efter ham ta begrebet form på en mindre udvortes, mere logisk måde, så at »vil så stå og tale« skal kunne regnes for en form af »at tale«. Heri er der noget berettiget; selvom man ømmer sig ved at bruge udtrykket »form af et ord« om hvad der faktisk er to eller flere ord, vil der ikke i og for sig være noget i vejen for at bruge benævnelsen tempus (i dette tilfælde perfektum) om et ordsæt som »har skrevet« eller »er omkommet«: at der i det ene tilfælde bruges *har* og i det andet *er*, kan ikke gøre noget: det må sammenstilles med at vi jo også, hvor vi kun har med en ordform at gøre, kan få forskellige dannelsesmåder som fx i *skrev* af *skrive*, *sivede* af *sive*. Men på den anden side må man dog fordre en viss fasthed, og hvor vi i et sprog som dansk for at udtrykke det fremtidige snart griber til den blotte præsensform, snart til en omskrivning med *vil* eller *skal*, snart måske til andre

udveje, foretrækker jeg unægtelig at sige at vi i det sprog intet egentligt futurum har: intet af de anvendte udtryk betegner det fremtidige så rent eller utvetydigt som *har skrevet* betegner det »førutidige«.

Betragter vi nu Madvigs opstilling lidt nærmere, ser vi at det som fremstilling af det latinske tempussystem har visse mangler. Først falder det i øjnene at formen *scribam* opføres to steder, dels (A3) som præsens in futuro, dels (C1) som simpel futurum (in præsenti), medens andre former ikke får en tilsvarende dobbeltstilling. Ser vi på C-rækken for sig selv, skulde vi for parallelismens skyld vente C1 *scripturus sum*; og når denne ikke er opført, ligger det i at dette ordsæt betegner min skreven som umiddelbart forestående, altså udsiger noget om tidsafstanden fra nu til da. Dette »om lidt« er et nyt moment, der ikke direkte berører tempus-forholdet: vi gør jo heller ikke ved det fortidige forskel på det der skete for lidt siden (»lige nu«) og det der skete for mange tider siden — i alt fald hverken i latinsk eller dansk grammatik, selvom der jo nok er sprog der gør slige forskelle grammattisk. Madvig har i hvert fald ikke villet blande dette moment ind i sit latinske system; dærfor er *scribam* opført parallelt med de omskrevne former *scripturus eram (fui)* og *scripturus ero*. Herved er dog at mærke at disse sidste former efter Madvigs egne eksempler at dømme hyppigt, men ganske visst ikke udelukkende, har denne bityd af det umiddelbart forestående. Og betragter vi Kromans opstilling, så vil vi se at ved alle hans C-»tider« klæber der dette »om lidt«: jeg vil nu til at tale, jeg vilde da til at tale, jeg vil så til at tale — alle svarende til engelske udtryk med *going to*: I am going to talk, I was going to talk, I shall be going to talk. Også hos Noreen finder vi i »succedens« helt igennem den samme bifremstilling, og da denne således synes at ville påtvinge sig mer eller mindre bevidst, drager jeg dæraf den slutning, at der er noget

galt fat med opstillingen af hele C-rækken, og at den i hvert fald ikke er ganske ligestillet med de andre rækker.

Dette får vi bekræftet, når vi ser på Madvigs græske syntax § 116, hvor der tales om forbindelser af *méllo* med infinitiv for at danne »en særegen betegnelse af det tilkommende som noget, man nu er ifærd med og vil eller skal til at gøre (futurum in præsentī), hvilken betegnelse ved imperfectum (*émellon*) henføres til den forbigangne tid (fut. in præterito)«. Her bruger altså Madvig selv udtrykkene futurum in præsentī og futurum in præterito om det i nutid og fortid nærforestående; men når han gør det, kunde han liiså godt i den latinske grammatik ha taget den konsekvens som C1 at opføre nærfremtiden *scripturus sum* og dærvæd opnået, dels at *scribam* ikke kom til at stå to gange, dels at hele C-rækken blev harmonisk, bestående af *scripturus* og former af *esse*.

Nu valgte han imidlertid i den latinske opstilling det i og for sig logiske standpunkt at fjerne forestillingen om det nære i C-rækken og blev dærvæd nødt til at opføre samme form *scribam* på to steder, som præsens in futuro og som futurum (in præsentī). At de to ting virkelig ikke kan holdes ude fra hinanden, såe vi også i Matzens opstilling — og det blir sikkert også det ene rigtige at slå de to »tider« sammen, når man ikke som Kroman og Noreen vil indblande begrebet om det nærforestående. Men analogt hermed må man vente et logisk sammenfald af de to tilsvarende »tider« i fortid, A2 præsens in præterito og B1 præteritum (in præsentī). Når det der fra nutidens standpunkt er fremtidigt, og det der fra fremtidens standpunkt er nutidigt, slås sammen, må vel også det der fra nutidens standpunkt er fortidigt, og det der fra fortidens standpunkt er nutidigt, ligeledes slås sammen: dansk *skrev* bruges jo også som oversættelse både af *scribebam* og *scripsi*. At forskellen mellem de to latinske former ikke nøjagtigt, eller i alt fald ikke udtømmende er

angivet ved de to pladser i skemaet, fremgaaer egentlig ogsaa af at Madvig paa pladsen C2 opfoerer *scripturus eram (fui)*. Disse to forbindelser er ingenlunde enstydige, men deres forhold er naturligvis ganske det samme som det mellem *scribam* og *scripsi*. Kan de daerfor faa lov til at staa paa een plads, saa skulde *scribam* og *scripsi* ogsaa kunne enes. Dog ma jeg udtrykkelig bemærke, at naar vi her i dette skema sætter dem sammen, saa siges ikke daermed at de betegner det samme; forskellen kommer jeg siden tilbage til: her kan vi se bort fra den, fordi den egentlig ikke har med tid (tidsafsnit) i egentligste forstand at gøre. For at sammenfatte det sagte kan jeg sige, at Madvigs system viser sig urigtigt paa flere punkter, og at dets mangler for den opmærksomme iagttagelse allerede fremgaaer af Madvigs vaklende holdning, for det første ved at opføre *scribam* paa to steder, og for det andet ved at ha to former *scripturus eram* og *scripturus fui* paa een plads. Vi ma sikkert reducere ni-tallet til syv ved at sla A2 sammen med B1 og ligesaa A3 med C1.

IV.

Eget system.

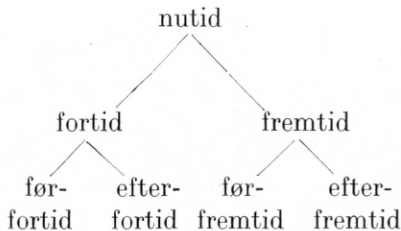
Jeg har i forelæsninger udtrykt forholdet mellem præteritum og pluskvamperfektum saaledes, at det sidste er »fortid i anden potens« (før før); og paa samme maade er der naturligvis ikke noget i vejen for at faa en »fremtid i anden potens« (efter efter), der blir Madvigs futurum in futuro og det, som Matzen burde ha opført som sin efterfremtid og Kroman som sin saa-fremtid, hvis ikke den første havde forvexlet det med ligefrem fremtid og den sidste havde indblandet tidsnærhed; man kunde maaske i analogi med pluskvamperfektum danne navnet pluskvamfuturum, men det vil være bedre at danne navne med før og efter, lat. ante og post, altsaa førfortid, antepæteritum og paa den anden side efterfremtid, postfuturum.

Spør vi nu imidlertid, hvordan denne efterfremtid finder sprogligt udtryk, hvordan man med andre ord vil fortælle om noget der på et angivet fremtidigt tidspunkt er forestående (ikke nødvendigvis umiddelbart forestående), da må svaret blive at det naturlige udtryk er ved hjælp af en negativ vending med *endnu*: Hvis du kommer kl. 7, har vi endnu ikke spist (er solen ikke endnu gået ned, osv) eller med den omstændeligere udtryksmåde: ... vil vi endnu ikke have spist (... vil solen endnu ikke være gået ned). Ligeså på andre sprog: If you come at seven, we shall not yet have dined (... the sun will not yet have set) | Si tu viens à sept heures, nous n'aurons pas encore dîné (... le soleil ne se sera pas encore couché). Det bekræfter sig altså, at disse sprog virkelig har udtryk for disse tidsforhold, som »selvfølgelig ethvert tænkende folks sprog må have udtryk for« — men om man vil opføre disse negative udtryk i dansk, engelsk, fransk grammatik som et selvstændigt tempus, som et post-futurum, forekommer mig rigtignok mer end tvivlsomt. Så måtte man vel også som biformer af futurum opføre »jeg har ikke spist endnu«, »solen er ikke gået ned endnu«.

Vi har således behandlet fem af vore syv tider; tilbage står to, præteritum in futuro (B3, i den traditionelle grammatik kaldt futurum exactum) og futurum in præterito (C2). Den første har vi fx i: Hvis du kommer kl. 7, har han skrevet brevet (... har vi spist, ... er solen gået ned), også med den omstændeligere udtryksmåde: ... vil han ha skrevet brevet, osv. Hertil svarer lat. *scripserit*, fr. *il aura écrit*, osv. Hvad det andet angår, futurum in præterito (C2), altså det der er fremtidigt, set fra et fortids standpunkt, vil det let ses, at dette ikke rigtigt dækkes af Kromans eksempel: »jeg vilde da til at tale«, da dette (i alt fald i almindeligst sprogbrug) bruges for at udtrykke noget i fortiden begyndt eller tilsigtet, som imidlertid ikke blev til noget og derfor i virkeligheden ikke kom til at tilhøre det der fra denne fortids synspunkt er

fremtiden. Det er ganske simpelt fortid, på samme måde som »jeg besluttede at tale, ønskede at tale, belavede mig på at tale«. Dærimod har vi tilfældet rent og utvetydigt i en udtryksmåde der er ganske overordentlig almindelig i fortællinger om fortiden, og hvor vi på dansk bruger hjælpeverbet *skulde*, fx: »I året 1802 fødte hun den søn som *skulde volde* hende den største sorg« (også hyppigt: *skulde komme til at volde* ...) Eller: »Hans plan var at tilintetgøre kirkens magt. Dette *skulde dog ikke ske*«. På engelsk bruger man i så tilfælde vendingen *was to* eller *was destined to*, fx »It was Monday night. On Wednesday morning Monmouth was to die« (Macaulay) | »he was not destined to arrive there as soon as he had hoped to do« (Kingsley). På fransk har vi her almindeligst *devait*; undertiden også futurum: *Irrité de l'obstination de Biron et voulant donner à la noblesse un de ces exemples que Richelieu multiplia, Henri IV laissa exécuter la sentence* (Baruël, Fransk skolegramm. 2. 42); denne brug af futurum for efterfortid kan sammenlignes med præsens historicum for fortid.

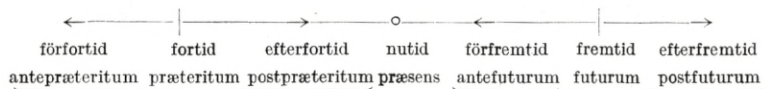
Vi kalder disse to sidst behandlede tider førfremtid og efterfortid og kan nu opstille de syv tider på en anskuelig måde således:

Imidlertid er heller ikke denne opstillingsmåde fuldtud tilfredsstillende. Strengt taget må vi sige, at hvad der ligger efter et fortidspunkt, enten selv kan tilhøre fortiden eller falde sammen med nutiden eller endog falde ind i fremtiden; og på samme måde kan det der på et fremtidigt tidspunkt

vil være sket, jo godt i og for sig allerede nu være sket eller være ifærd med at foregå; men dette har udelukkende teoretisk interesse: i virkeligheden vil man kun bruge de to udtryksmåder om det der ligger henholdsvis imellem vedkommende fortid og nu, eller imellem nu og vedkommende fremtid. Det er altså to mellemtider, og vi kan nu anbringe alle syv tider i een ret linie. Forskellen mellem denne opstilling og Madvigs blir da for det første, at nutiden ikke blir tredelt — hvad der ubetinget er en logisk fordel — og for det andet, at vi fremstiller tidsforholdene på een linie, altså med een dimension, i overensstemmelse med tidens væsen; og vi ser da at den dybestgående fejl i systemet med de 3×3 var den at det een-dimensionale fremstilledes i et to-dimensionalt skema. Opstillingen blir altså følgende — med to sæt navne, danske for de egentlige tidsforhold, og latinske for de tilsvarende grammatiske tempusformer, hvor de findes i sprogene:

De tre første hører sammen: de ligger alle tre i fortid; efterfortid er også fortid, set fra nutidens standpunkt, men har det ejendommelige at den er fremtidig set fra et punkt i fortiden. Og på samme måde ligger de tre sidste allesammen i fremtiden, men förfremtiden ligger mellem nutid og vedkommende fremtidige punkt og er altså fortidigt i forhold til dette. Disse forskellige forhold antydes simpelt og let ved pilene.

I A. D. Sheffield, *Grammar and Thinking* (New York 1912) findes s. 131 ff. en opstilling af tidsforholdene, der har nogen lighed med min, men på afgørende punkter skiller sig fra den. Her opstilles på en enkelt linie følgende »point tenses« med engelske eksempler: 1 had written. 2 wrote. 3 would have written. 4 would write. 5 has written. 6 writes. 7 is about to write. 8 will have written. 9 will write. 10 will be going to write. Herved er bl. a. at bemærke, at der

ved 7 er indført begrebet nærhed (immediate future), men at 5 has written, der opføres som parallel dermed (som immediate past) jo slet ikke behøver at indeholde noget nærhedselement; den samme forbindelse opføres da også nedenfor som perfect til present. Dærmød indeholder 10 begrebet nærhed i forhold til 9, hvad der ikke omtales. Endvidere er 3 og 4 ikke rigtigt bestemt, når de kaldes anterior to future in past og future in the past; de anførte forbindelser "would have written" og "would write" bruges (bortset fra deres anvendelse i hypotetiske udsagn) kun i indirekte tale, se nedenfor.

Foruden disse point tenses har Sheffield tre rækker "durative": *a* inceptive, *b* progressive og *c* perfect. Herved får han endog plads til sådanne udtryk som 10 *b* will be going to be writing og 10 *c* will be going to have written. Man kunde vel uden synderlig risiko udlove en stor belønning for den der kan finde virkeligt forekommende eksempler herpå i den engelske litteratur. Hvorfor "begins writing" og "has written" skal være durative, er heller ikke godt at se.

V.

Faktiske betegnelser.

Hvad nu angår de faktiske udtryk i de foreliggende sprog for den nævnte tidsrækkes enkelte led, da er der, som allerede på mange steder antydnet, en hel del ting at lægge mærke til; hvert sprog har sine ejendommeligheder, men i denne afhandling kan de ting finde omtale der er af mere almindelig interesse.

Først må jeg sige lidt om afgrænsningen af nutid fra et sprogligt synspunkt. Jeg har tidligere om det danske (og engelske) præsens sagt, at det snarere end nutid skulde kaldes »nutid«, fordi det betegnede ikke alene det nutidige, det der sker i det nutidige øjeblik, men også det altidige (jorden drejer sig om sin egen axe), det fremtidige (jeg rejser imorgen) og det fortidige (præsens historicum). Ganske rammende er denne bestemmelse dog ikke. For det første er grænsen mellem det i strengeste forstand nutidige og det altidige svær at drage; når vi kommer udenfor det matematiske område ($2 + 2$ er 4), er der mange grader i sætningers gyldighed til alle tider: bly er tungt | knive er skarpe | hunde

gør | denne lampe lyser dårligt | han boer i nr. 7 osv. Istedendfor at udskille »altid« eller det »tidløse«, som man også har kaldt det, som en særlig »tid« eller tempusanvendelse gør man bedre i at gi en sådan definition af begrebet »nutid«, at det omfatter alle de nævnte grader. Det gør Sarauw (KZ 38. 161) ved at sige, at præsens ikke har andre grænser end dem som det ikke-præsensiske afstikker; det strækker sig til det punkt hvor noget forbigangent eller noget fremtidigt kommer til at stå ligeoverfor det som modsætning. Bedre forekommer det mig at sige (som jeg har gjort i Progreso, jan. 1911 s. 599), at i det praktiske liv betegner »nu« en tid med forskellig udstrækning efter omstændighederne, og det eneste der forlanges er at det nuværende øjeblik indgæer deri. Indenfor denne bestemmelse falder utvungent også tilfældet som angivelser af hvad der stadig under visse betingelser gentager sig: vand koger ved 100 grader | jeg står op hver morgen kl. 8 (selv når det siges om aftenen) | toget går om sommeren kl. 8.23 (selv når det siges om vinteren)¹).

Det såkaldte historiske præsens kunde bedre kaldes det uhistoriske præsens eller endnu bedre (efter en antydning hos Brugmann) det dramatiske præsens. Man går ved det netop udenfor historiens ramme, idet man anskuer og anskueliggør det i fortiden skete somom det foregik nu lige for eens øjne. Dette synspunkt er flere gange fremhævet

¹ Denne opfattelse er bedre end Sweets, der (New Engl. Gr. § 289) om sådanne sætninger som *the sun rises in the east, platinum is the heaviest metalsier*: „For the purpose of such statements the present is best suited, as being in itself the most indefinite of the tenses“. Hvad vil det sige at nutid er mere ubestemt end de andre tider? I og for sig skulde man synes at både fortid og fremtid med deres uendeligt lange tidsrum måtte være mere ubestemt end den mellem dem liggende nutid. Når i almengyldige sætninger præsens vælges, er det fordi man vil betegne at de også gælder nu. Når man dærimod bruger ”gnomisk præteritum” som i Shakespeares ”Men were deceivers ever”, så er det fordi man med ét stilistisk kunstgreb lar den hørende selv drage den slutning, at hvad der hidtil altid har fundet sted, også gælder nu og i al fremtid.

af Noreen, der bl. a. siger: »Det är alltså här fråga om ett rent konstnärligt skapande af en illusion«.

Men selvom den dramatiske nutid således er en slags stilistisk kunstgreb, er der ingen grund til at tro at denne udtryksmåde ikke skulde være folkelig; den er det sikkert endogså i høj grad, som man kan iagttage ved at lytte til almuesfolks beretninger om egne oplevelser. Denne fortælle-måde er så naturlig, ja uundgåelig, at der ikke er fjerneste grund til at formode at den nogetsteds skulde skyldes litterært lån fra et folk til et andet. Dette antages dog ofte. Således mener Sweet at det »historiske præsens« på engelsk skulde skyldes fransk og latinsk indflydelse; i de islandske sagaer, hvor det jo findes i stor udstrækning, mener han at det er lånt fra oldirsk. (Philol. Soc. Proceedings 1885—87, s. xlv, Grammar § 2228). Ligeledes mener Einkenel og andre, at det i middelengelsk skyldes oldfransk. Dærimod taler imidlertid den omstændighed at det i middelengelsk især findes i den folkelige digtning, hvor fremmed indflydelse på syntaktisk brug er meget lidt sandsynlig. At det dramatiske præsens slet ikke eller kun sjældent findes i oldengelsk, beroer rimeligvis på at vi dær helt savner livlige fortællinger i dagligdags prosa af samme art som sagaerne. I det hele taget hører fænomenet til den klasse hverdagsudtryksmåder som først optræder ret sent i skrift, fordi de så at sige betragtedes som liggende under litteraturens værdighed. Sammenlign hermed at det ikke findes hos Homer, men i rigeligt mål hos Herodot. Delbrück har utvivlsomt ret i sit udtryk at det er »gewiss uraltvolkstümlich« (Syntax 2. 261).

Underafdelingerne af det fortidige er i sprogene langt bedre repræsenterede end udtrykkene for det fremtidige, en ganske naturlig følge af at man veed meget mere om fortiden end om fremtiden, og dærfor kan tale og taler om den på en anden måde og mere bestemt end om fremtiden. Vi ser ikke sjældent hele formrækker for futurum forsvinde af sprogene,

og den erstatning der kommer er tit nok ubestemt og vagtydig. De måder hvorpå man hyppigst hjælper sig til at finde udtryk for det fremtidige, er især:

(1) præsens; i forskellig udstrækning i forskellige sprog;

(2) vilje; hverken dansk *vil* eller engelsk *will* er dog helt frigjort for forestillingen om vilje og kan derfor ikke kaldes rene udtryk for fremtiden, ikke engang i de svækkede former på eng. *he'll* osv. Det er dærimod tilfældet med de svækkede former på nygræsk med *thà*: *thà gráphō* og *thà grápsō* (om forskellen se nedenfor), hvor *thà*, ældre *thená*, stammer fra tredje person *thé* = *thélei* med *nà* 'at' af *hína*.

(3) »skalje«, forpligtelse; således holl. *zal*, eng. *shall*, nu udenfor bisætninger indskrænket til første person. Hertil hørte også de romanske former *écrivai* osv af *scribere habeo* 'har at skrive', hvor skalje-tyden nu helt er svunden.

(4) bevægelse, som i svensk *kommer att läsa* (medens det tilsvarende danske *kommer til at læse* dels bruges om det tilfældige, dels om det nødvendige, skalje), fransk *je vais lire* om det nærfremtidige. Også på engelsk har vi beslægtede udtryk i *I am going to write* (se nedf.) samt i tilfælde som: *I wish that you may come to be ashamed of what you have done (may be ashamed vilde være nutid) | they may get to be friends.* — Dansk *til* i »jeg skal til (vil til) at skrive« kan vel regnes hertil, da *skal til (vil til)* jo også ellers angir en bevægelse: *Jeg skal (vil) til Roskilde*; her har vi fra først af en forbindelse af (2) eller (3) og (4), sml også: *du vil komme til at fortryde det*, hvor *vil* har tabt viljetyd, og »*du skal komme til at fortryde det*« med stærkt fremhævet skaljetyd.

(5) mulighed; eng. *may* betegner ikke sjældent en lidt ubestemt fremtid; hertil også de tilfælde, hvor en oprindelig præsens konjunktiv går over til at blive futurum, som lat. *scribam*.

(6) tænke, bestemme, har i sinde; oldn. *mun*. Dette kan vanskeligt holdes ude fra vilje, (2) ovf.

Der burde måske være opført flere klasser; hvordan fremtidstiden er udviklet på tysk, veed jeg ikke; nogle udleder *wird schreiben* af *wird schreibend* med participium, andre synes at forkaste dette. En ganske tilsvarende forbindelse har vi i russisk *budu* med infinitiv.

Det er ganske interessant at se, at udtryk for fremtid i flere sprog bruges om formodninger angående nutid: il dormira déjà = he will be asleep already = er wird schon schlafen; ligeså udtryk for førfremtid om formodninger om fortid: il l'aura vu = he will have seen it = er wird es gesehen haben. Muligvis kan nogle udtryk for fremtiden være udviklede ad den omvendte vej, fra vendinger der oprindeligt betegner formodning; ja måske den tyske forbindelse er et eksempel herpå.

Videre er der stor forskel i de forskellige sprogs økonomi i anvendelsen af deres tidsudtryk. Det folk der uden videre sier »jeg kommer imorgen« anser det for uforholdsmæssigt at betegne fremtiden to gange i samme sætning, således som tilfældet er i det sprog, der tvinger sine brugere til den omstændeligere udtryksmåde »jeg vil komme imorgen« (*cras veniam*). Det første kan sammenlignes med kasusforholdet i »den gamle vens« eller talforholdet i »ti mand«, det andet med det dobbelte udtryk for disse ting i »veteris amici« eller »ti mænd, decem viri«. Latin prises tit for sin logik i den slags ting, således i Weise, *Charakteristik der lat. sprache*, 2te Aufl. 1899 s. 36: »Der gesunde menschenverstand befähigte den römer besonders zu genauer scheidung der begriffe, schärfe der darstellung, klarheit und durchsichtigkeit der rede ... Der gebildete römer ist peinlich sorgfältig in der tempusbezeichnung: »Ich werde kommen, wenn ich kann« heisst bei ihm: *veniam, si potero*; »wie du säest, so wirst du ernten«: *ut sementem feceris, ita metes*; »so oft er fiel, stand er auf«: *cum ceciderat, surgebat*.« Dansk og engelsk går i disse tilfælde sammen med tysk. Men må man huske på at det ikke er ulogisk at udelade betegnelsen af det der gir sig af sig

selv ved situationen eller sammenhængen: den der ved billet-hullet vilde udtale alt hvad der er underforstået ved »to Roskilde anden«, vilde ikke kunne trøste sig med sin logik, om han ikke nåede at komme med toget. Og så må man heller ikke glemme at latin jo på andre punkter af tempuslæren er endog mere sparsom end dansk. *Postquam vidit*: efterat han havde set — her er det førfortidige udtrykt ved *postquam* (før-) + *vidit* (-fortid); således også gr. aorist og imperfektum efter *epet*; på eng. har man ved siden af hinanden *after he left them* og *after he had left them*; på oldeng. betegnes det førfortidige ofte ved *ær* med præteritum: *þæt þe he ær sæde*, det han havde sagt. Latin er også økonomisk ved at udelade fortidsbetegnelsen efter *dum*: *hoc dum narrat, forte audivi* — mens hun fortalte dette, hørte jeg det tilfældigt. Der er egentlig to (relative) tidsangivelser sparede i »vent til jeg kommer tilbage« (til jeg *er kommen* = til jeg *vil være kommen*, førfremtid) og »our vizards wee will change after wee leaue them« (Sh.)

På den anden side kan tempusbetegnelser bruges til noget der ikke kommer tiden ved; herved udviskes altså det egentlige tiddlige (således er man nødt til at skrive dette regelmæssigt dannede adjektiv 'hvad der angår tiden' for at skelne det fra *tidlig*, 'betids', der i reglen udtales uden *d*). Jeg sigter til udtryk for det uvirkelige som i ønsker og betinget tale. »Gid han *kom!*« med dets præteritum udtaler et ønske om nutid eller almindeligt om fremtiden. »Hvis jeg *var* rig, *vilde* jeg betale dig pengene« udsiger ligeledes noget om nutiden: jeg er ikke rig og betaler dig som følge deraf ikke pengene. Ved præteritumsformen er det efter Wiwels udtryk, somom man tar afstand fra virkelighedens nutid. Antagelser mod virkeligheden i fortid sættes i antepæteritum: »Gid jeg *havde haft* pengene!« | »Hvis jeg *havde haft* pengene igår, . . .«. Men ved siden deraf kan antepæteritum også bruges om nutid, idet man på en måde dobbelt betegner uvirkeligheden

ved den dobbelte tidsforskydning: »Hvis jeg havde haft pengene (nu), vilde jeg ha betalt dig dem«.

I disse tilfælde har vi nu paa dansk de samme former som i de ligefremme fortidige tempus; men paa et tidligere sprogtrin brugtes her præteritum (henholdsvis antepæteritum) i konjunktiv, og modus hjalp således med til at angive det uvirkelige. Ogsaa paa engelsk er formerne for indikativ og konjunktiv faldet sammen med den ene undtagelse, at vi i præteritum singularis kan gøre forskel paa *was* og *were*; men ogsaa den er ifærd med at svinde hen. Herved faar vi det ejendommelige forhold at præteritum ligefrem kan bruges som udtryk for det fremtidige: »it is high time he *was* punished«, det er paa tide at han blir straffet; paa et tidligere sprogtrin ... *were* punished.

De forskellige herhenhørende forhold skal jeg ikke her komme ind paa, men blot antyde at uvirkelighedens præteritum fører til brugen af dansk *burde*, eng. *ought* og *should* samt især engelsk *must* (sv. *måste*) om nutid; desuden til brugen af præteritum i beskedne anmodninger: *Kunde De ikke låne (endog: Kunde De ikke ha lånt) mig en krone?*« = kan ....

VI.

Perfektum.

I de følgende afsnit skal jeg nu behandle forskellige forhold som jeg ikke har kunnet anbringe i den givne tidsrække og som efter min mening heller ikke har sin plads dær, skønt de i og for sig vedrører tid og dens grammatiske udtryk.

For det første er der i rækken, som man måske har bemærket, ingen plads for perfektum, *har skrevet*, *habe geschrieben*, *have written*, *ai écrit*, den ene side af lat. *scripsi*, det såkaldte perfectum absolutum; og dette vil måske blive gjort til en indvending mod hele opstillingen. Men i virkeligheden hører dette perfektum ikke hjemme i denne tidsrække, fordi det

foruden tidselementet indeholder noget andet, et plus, nemlig forestillingen om resultatet, om det efterblivende, permansive. Perfektum er en tilbageskuende, retrospektiv afart af nutiden; at vi i virkeligheden har med en nutid at gøre, kan man, som allerede af andre fremhævet, se deraf at det (ved alle egentlige anvendelser) er muligt at føje *nu* til: nu har jeg spist | nu er han gået. Spørgsmålet »Har du skrevet brevet?« angår nutid; »skrev du brevet?« spør derimod om et bestemt punkt i fortiden. Sml. også: »Han *har befalet* at alle spioner *skal* skydes« og »Han *befalede* at alle spioner *skulde* skydes«.

Der er meget der taler for at det gamle ariske (indoeuropæiske) perfektum fra først af har været en intensiv nutid eller »permansiv«; dette er sidst hævdet af Sarauw, Festschrift Vilh. Thomsen 1912 s. 60: »Perfektum betegnede oprindeligt tilstanden: *odi* 'jeg hader', *memini* 'jeg husker', *héstēka* 'jeg står', *kéktēmai* 'jeg besidder', *kékeutha* 'jeg holder skjult i mig', *heimai* 'jeg har på', *oída* 'jeg har for øjnene'. Perfekttyden vandt sproget så ved en tilbageslutning: den der besidder, har erhvervet; den der har en klædning på, har taget den på«.

Nogen stadig ligevægt mellem de to sider af perfektforestillingen kan man ikke vente. Medens enkelte af de gamle perfekter ligefrem er blevne til præsens, de såkaldte præteritopræséntia, bedre perfektopræséntia, såsom *veed* (got. *wait*, on. *veit*, oe. *wat*, eng. forældet *wot*), *kan*, *må* osv, er de andre på germansk grund blevne til et rent præteritum, såsom *drev*, *sang* osv. Her er altså nutidselementet helt gået tabt, og for perfektum har man så grebet til nydannelser med *har*: *har drevet*, *har sunget* osv. Men i alt fald i ett tilfælde ser vi en ny overgang fra en sådan forbindelse til et perfektopræséns: eng. *have got* bruges nu i stor udstrækning som ren nutid 'har', endog i forbindelser som *I've got no time* og *You've got to do it* 'du har at, dys må nødvendigvis, gøre det'.

Det latinske perfektum, der formelt er opstået ved sammenblanding af et gammelt præteritum (aorist) og perfektum, bevarer begge de to tilsvarende syntaktiske funktioner, men senere, i de romanske sprog, ser vi en lignende udvikling som på de germanske sprog, så at det perfektiske er blevet udtrykt ved *har*-forbindelser: *ho scritto, ai écrit* osv. Det gamle perfektum (nu på fr. almindeligt kaldt *passé défini*) er altså et rent præteritum, dog til forskel fra det germanske indskrænket til den aoristiske anvendelse (se nedf.) idet det har et imperfektum ved siden af sig.

Men heller ikke ved de således nydannede perfekter i germanske og romanske sprog viser det sig, til trods for anvendelsen af præsensformen *har*, let at fastholde adskillelsen mellem det der i nutiden er et resultat af det i fortiden skete, og denne fortidige skeen selv, og vi ser i forskellige sprog forskellige grader af den strengthed, hvormed forskellen gøres. Englænderne våger stærkt over adskillelsen, og det er ganske umuligt at bruge perfektum, hvis der, udtalt eller udtalt, sigtes til et bestemt tidspunkt i fortiden. Står der i en sætning fx et ord som *yesterday* eller et årstal i fortid, må det simple præteritum anvendes; ligeså når der er tale om afdøde, medmindre man udtrykkeligt taler om eftervirkningen i nutiden: *Newton has explained the movements of the moon* (the movements of the moon have been explained — namely by Newton). Dærimod: *Newton believed in an omnipotent God*. Ligeså siger man: *England has had many able rulers*; men sætter vi det ikke længer eksisterende rige Assyrien ind, må vi sige: *Assyria had many able rulers* (Exemplet fra Bradley, *The Making of English* s. 67). Tysk dærimod, navnlig sydtysk, er langt laxere med adskillelsen end engelsk, idet der er en stor tilbøjelighed til at bruge det sammensatte perfektum: »ich habe ihn gestern gesehen«. På den anden side siger tyskerne tit fx »Waren Sie in Berlin?« hvor en englænder må sige: »Have you been in Berlin?« og en dansk

»Har De været i Berlin?« Når vi hører spørgsmålet »Var De i Berlin?« er vi tilbøjelige til at spørge: Hvornår? — så stærk er forbindelsen mellem denne tidsform og angivelsen af en bestemt tid.

På fransk overholdes forskellen mellem *passé défini* og det sammensatte perfektum ikke længer, i alt fald ikke i nordfransk talesprog, hvor *passé défini* helt er gået af brug, så at man sir fx »Je l'ai vu hier | ils se sont mariés en 1910«. — På dansk er følelsen for adskillelsen ikke helt skarp, og der er ikke noget i vejen for at sige fx: »jeg har set ham igår«. Sætter vi dærimod tidsbestemmelsen først, føler vi det inkongruente mellem ordet *igår* og perfektum, så at vi nødes til at sige: »Igår så jeg ham«. Dette forhold er også på svensk iagttaget af Noreen (s. 677), som imidlertid ikke angir den psykologiske grund, der naturligvis er denne, at bygger man sætningen: »Jeg har set ham igår«, så har man fra først af ikke tænkt på at der skulde en tidsangivelse til: denne kommer som en eftertanke (*afterthought*), efterat man allerede har sagt (eller i alt fald i tanken forment) forbindelsen med *har*.

Herved får vi så af og til det pudsige, at en forandret ordstilling kan betegne forskellig tid. Siger jeg »Vi har spist kl. 5«, er det fortid; ved »Kl. 5 har vi spist« henlægges dærimod spisningen til fremtiden. »Han er død den første maj« vil sige 1914; »den første maj er han død« er en profeti for året 1915.

Overgangen fra perfektum til almindeligt præteritum synes at skyldes en almenmenneskelig tendens: i alt fald findes den også på et så fjernt sprog som magyarsk, hvor *írt* 'har skrevet' i almindeligt sprog har fortrængt *íra* 'skrev' (Simonyi, Die ungarische sprache, 1907, 365).

En på lignende måde tilbageskuende fortid, indeholdende resultatet af en endnu fjernere fortid, kan ikke holdes ude fra det almindelige førfortid og udtrykkes altså ved den samme forbindelse eller samme form (antepræteritum): *havde skrevet*,

scripseram. — Ved hjælp af omskrivninger kan vi her anskueliggøre forskellen mellem præteritum og perfektum: vi kan både sige »jeg besøgte ham to gange efter hans bryllup« og »jeg har besøgt ham to gange efter hans bryllup«, men i første tilfælde svarer de tre sidste ord til »efterat han var blevet gift«, i det sidste til »efterat han er blevet gift«. —

Nu har man ikke sjældent brug for at betegne noget som henhørende på een gang til fortiden og til nutiden. Dette kan gøres ved en forening af to tidsformer: Jeg var (den gang) og er (endnu) en beundrer af Mozart | jeg har været og er (endnu) en beundrer af Mozart. Men når man tilføjer en angivelse af varighed, slår man de to sammen til hvad man kunde kalde den samfattende (inklusive) for- og nutid. Her går da vore sprog forskellige veje, idet man enten kan bruge perfektum som dansk og engelsk, eller præsens som tysk og fransk: Jeg har kendt ham i to år | I have known him for two years | | ich kenne ihn seit zwei jahren | je le connais depuis deux ans. Således også latin: annum jam audis Cratippum. På grund af dette forholds sammensatte karakter kan det naturligtvis ikke anbringes i den ovenfor opstillede tidsrække.

På tilsvarende måde får vi i fortid og fremtid: i 1912 havde jeg boet her i to år | i 1922 har jeg (vil jeg ha) boet her i tolv år | | en 1912 j'habitais ici depuis deux ans | en 1922 j'habiterai ici depuis douze ans, osv. At dog navnlig fremtidsudsagn af denne type er ret sjældne, siger sig selv.

En tilsvarende samfattende nu- og fremtid foreligger fx i »jeg boer her til flyttedag«, men dette kan ikke skarpt holdes ude fra almindelig fremtid (der jo også sædvanligt udtrykkes ved præsens).

I forbindelse med det der her er bemærket om perfektum og dets to sider (nutid og fortid) er det af interesse at betragte forholdene i passiv i de romanske sprog og på engelsk. På latin, hvor man har den ejendommelige passiv på *-r*, fx

scribitur 'skrives, bliver skrevet', gælder forbindelser som *scriptum est* som perfektum 'er skrevet, dvs er blevet skrevet'. I de romanske sprog er *r*-passiven forsvundet, og den anden forbindelses tidstyd er forskudt. Diez (Gramm. der roman. spr. 4te aufl 3. 202) anfører fra dokumenter fx *quae ibi sunt aspecta* fra 558 for *aspiciuntur, est possessum* fra 690 for *possidetur* o. fl. Af Diez's videre bemærkninger skriver jeg følgende af: »participia passiva solcher transitiva, deren thätigkeit entweder auf einen moment eingeschränkt ist, wie in ergreifen, überraschen, wecken, überwinden, verlassen, endigen, tödten, oder doch ein endziel voraussetzt, wie in machen, herstellen, schmücken, bauen, schlagen, beladen, zeigen die handlung als eine vollzogene, vollendete an und das mit *sum* gebildete tempus entspricht dem lat. gleichfalls mit *sum* gebildeten perf. Bsp. *il nemico è battuto, l'ennemi est battu = hostis victus est; era battuto ... io sono abbandonato, sorpreso; la cosa è tolta via ...* In diesem falle also hat sich dem latein gegenüber nichts geändert. Nur wenn das verbum eine thätigkeit ausdrückt, welche nicht begonnen wird, um vollendet zu werden, wie in lieben, hassen, loben, tadeln, bewundern, verlangen, sehen, hören und ähnlichen, zeigt das mit *esse* verbundene part. die gegenwart an: *egli è amato da tutti, il est aimé de tout le monde = amatur ab omnibus*; und so *è biasimato, lodato, odiato, riverito, temuto, desiderato, veduto*. *Esse* trifft in ersten falle mit unseren 'sein', im zweiten mit unseren 'werden' zusammen. Man könnte die verba erster classe perfectiva, die zweiter classe imperfectiva nennen. Allein wie schon im latein (*eruditus est, terra ornata est floribus*) gehen die part. 1. classe mit ablegung ihres zeitbegriffes in die geltung blosser adj. über ... Soll nun in jenen zum adj. sich neigenden part. die vorstellung der vergangenheit geltend gemacht werden, so dient dazu das neue part. von *esse*: *il nemico è stato battuto, l'ennemi a été battu*, 'der feind ist geschlagen worden'. Für die gegenwart wählt man das activ: *batton il nemico, on*

bat l'ennemi, hostis vincitur. Im it. und span. kann auch *venire* als ausdrück der gegenwart auftreten.

Hermed er i virkeligheden alt væsentligt fortræffeligt sagt af den romanske filologis geniale skaber, og i sammenligning hermed er det Meyer-Lübke (Grammatik der roman. spr. 1899 3. 328) siger, egentlig at betragte som et tilbageskridt. Diez har fået fat på den forskel, som siden er genopdaget og videre udført i fortræffelige afhandlinger af Hj. Lindroth (Beitr. z. gesch. d. deutschen spr. 31. 238, Om adjektivering af particip, Lund 1906).

På engelsk er den gamle brug af *wierþ* til at danne passiv-udtryk forsvundet, så at man kun har haft *is* til rådighed. Herved opstår så lignende forhold som i de romanske sprogs udvikling.

Tar vi først sådanne participier som *honoured*, *admired*, *despised* (Diez: imperfektiva, Lindroth: kursive), ser vi at de brugte som adled (adjuncts) fx i *an honoured colleague*, intet udsiger om tidsforhold; de er nutid eller »altid« eller samtid (an honoured colleague of Bacon). Forbindelsen *is honoured*, *is admired* osv er dærfør samme tid som det simple *is*, altså nutid.

Anderledes dærimod ved participier som *paid*, *conquered*, *lost* osv (Diez: perfektiva, Lindroth: successive med underafdelingerne terminative og resultative). Tar vi her adledforbindelser som *a paid bill* | *conquered towns* | *a lost battle*, ses det let at herved angives resultatet af en forbigangen handling. Og tar vi forbindelser med *is*, så er der to muligheder for tidlig forståelse; enten er det overvejende det perfekte der ligger i participiet, eller det præsentiske der ligger i *is*. Medens det ved verber af den første klasse er ligegyldigt om vi på dansk oversætter *is loved by everybody* med 'elskes (bliver elsket) af alle' eller med 'er elsket af alle', gør det dærimod stor forskel om *is paid* oversættes med 'betales (blir betalt)' eller med 'er betalt'. I virkeligheden har forbindelsen både

den ene og den anden tyd, som kan ses af de to sætninger: his bills are paid regularly on the first of every month | his bills are paid, so he owes nothing now.

På lignende måde forbindelserne med *was*. Et fortræffeligt eksempel på tvetyden skylder jeg Curme (jeg ændrer det blot en smule): When I came at five, the door *was shut* (var lukket), but I do not know when it *was shut* (blev lukket). Jeg tror man får forskellen bedst frem ved at påpege, at modsætningen vilde være: When I came at five, the door *was open* (altså adjektivet), but I do not know when it *was opened*.

Tvetyden findes til en viss grad endnu i sproget, selvom den for en stor del er blevet afhjulpet på forskellig måde. For det første har de sammensatte udtryk *has been, had been* med *ptc.* (som hos Shakespeare er sjældne) bredt sig. Shakespeare har mange tilfælde af *is*, hvor man nu ubetinget vilde sige *has been*, fx Sonn. 76 Spending againe what *is already spent* ... So is my loue still telling what *is told* | John IV. 2. 165 Arthur, whom they say *is kill'd* to night, on your suggestion. Ligeså i bibeloversættelsen af 1611, fx Matth. 5. 10 Blessed are they which *are persecuted* for righteousnes sake; i den reviderede overs. af 1881 ... they that *have been persecuted*; og i Twentieth Cent. Version: Happy are those that *have been persecuted* in the cause of Right. For det andet bruges nu i stor udstrækning *get* (især i talesproget) og *become*, hvor *be* kunde være tvetydigt, fx Dickens: taking it into his head rather late in life that he must *get married*. Endelig kan den moderne forbindelse med *is being* bruges til at tydeliggøre meningen; til ældre *prayers are read* har vi altså (foruden det bevarede gamle) hele tre ny udtryk i nutidssproget: *prayers have been read, get read, are being read*. (Dette vil blive nærmere udført i tredje bind af min Modern English Grammar).

VII.

Indirekte tid.

I indirekte tale (det der på engelsk kaldes reported speech) har man flere velkendte tidsforskydninger. »Jeg *er* syg« blir til »(Han sae at) han *var* syg«, og på samme måde får vi, svarende til:

jeg *såe* hende forleden
 jeg *har* ikke *set* hende endnu
 jeg *skal* snart *se* hende
 det *vil* nok *gå* i orden

følgende sætninger: (han sae at)

han *havde set* hende forleden
 han ikke *havde set* hende endnu
 han snart *skulde se* hende
 det nok *vilde gå* i orden.

Førfortid kan ikke yderligere forskydes: »han sae at han allerede *havde set* hende før hun gjorde tegn (havde gjort tegn)«. Uvirkelighedens præteritum blir tit uforskudt: »han sae at han vilde betale, hvis han kunde« svarer således både til »jeg vil betale hvis jeg kan« og til »jeg vilde betale hvis jeg kunde«.

Formelt falder, som det ses, indirekte fortid og indirekte perfektum sammen med førfortid; og indirekte fremtid med »konditionalis«; således har også på fransk formen *j'écrirais* de to værdier, konditionalis og indirekte fremtid.

Hvis vi nu spør, hvad forhold disse »tider« står i til den ovenfor vundne tidsrække, er det let at se at de slet ikke skal anbringes i den, fordi de slet ikke er retvendte efter nul-punktet »nu«, men efter udsagnets tidspunkt. »Han sae at han skulde komme såsnart han kunde« sætter derfor slet ikke hans komme i forhold til nutiden: det kan være før, samtidigt

med, eller efter »nu«; det får vi ikke noget at vide om, vi veed kun at det er fremtidigt i forhold til dengang han talte.

Kroman (Mål og midler s. 225) kommer ind på forbindelsen »han sagde, at han vilde have talt, når vognen kom«. Det er umuligt at få *vilde ha talt* anbragt i det system med de tre gange tre, som han er så glad for, og han løser da vanskeligheden ved at sige at vi her har en treleddet bestemmelse: mandens tale er fortidig i forhold til vognens komme, vognens komme er fremtidigt i forhold til hans udsagn, og hans udsagn er atter fortidigt i forhold til nuet. Kroman vil for dette *vilde ha talt* danne det treleddede navn »før dafremtid«; da efter hans skema s. 223 »dafremtid« er = »efter datid«, kunde man efter ham også kalde det »før efter datid«. Er det ikke simplere i sådanne tilfælde at bruge benævnelser som »indirekte førfremtid«?

At vi i indirekte tale på denne måde forskyder tiderne, er naturligt nok. I mange tilfælde er det jo ligefrem begrundet i de faktiske forhold: »Han fortalte mig at han var syg; men nu er han rask igen« — her falder direkte fortid og indirekte nutid sammen. Men det er jo ikke altid tilfældet. Mange gange sættes verbet i ledsætningen i præteritum ene og alene fordi hoved verbet er i denne tid, og fordi den talende ikke stanser sin tales strøm for at overveje om det berettede hører til det ene eller andet tidsafsnit, målt fra nutiden. Dette er klart set af Ginneken (*Principes de linguistique psychologique* 499): »*Je ne savais pas qui il était. Est-ce que je veux dire par là qu'il est quelque autre maintenant? Nullement. Était se trouve là par inertie, et par savais seul on comprend qu'il faut entendre la chose ainsi: était et est encore.*« Det kræver en viss åndelig anstrengelse at skifte fra præteritum til præsens, selv hvor det gælder almengyldige sandheder, og vi kan dærfør ikke vente et i alle tilfælde følgestrengt system af regler for tidernes følge. Vi kan ha vaklen i tilfælde som: »Han fortalte os at en ugift mand kun var (er) et halvt menne-

ske«, men vi vil næppe nogensinde forskyde i »han lærte os at to gange to *er* fire«; sml. dærimod at forskydningen kan betegne en mening som falsk: »han lærte os at jorden *var* flad som en pandekage«. —

Medens de nævnte forskydninger i en beretning om fortidig tale (mening osv) er vel kendte, finder jeg intetsteds omtalt, at vi også har forskydning i den modsatte retning, i hvad man tænker sig een vil sige eller mene engang i fremtiden. Et godt eksempel på ikke-forskydning hvad tid angår (medens personen er forskudt) findes i Shakespeares Henry V (IV. 3. 64), hvor kongen sætter sig ind i deres følelser, som i fremtiden vil høre om den store sejr han er ved at vinde:

And gentlemen in England, now a bed,
 Shall thinke themselues accurst they *were* not here,
 And hold their manhoods cheape, whiles any *speakes*,
 That *fought* with vs vpon Saint Crispines day.

I direkte tale vil dette lyde: »that we *were* not there ... while any *speaks* That *fought* with them«. Men fra kongens standpunkt (der stedligt er angivet ved *here*) hedder det: »they *are* ... that *fights*«. Og nok så sædvanligt vil det være at forskyde til nutid: »når de hører om vor sejr, vil de bande at de ikke *er* med idag«.

VIII.

Aorist og imperfektum.

Vi vender tilbage til lat. *scripsi*. Denne form har som bekendt to funktioner; den ene, det såkaldte historiske perfektum, gengives på dansk ved simpel fortid »skrev«, den anden, absolut perfektum, ved dansk »har skrevet«. Medens det er den sidste, der af de andre oven anførte forfattere som havde 3 × 3-systemet, anbringes på pladsen B1 som præteritum in præsentii, ser det nærmest ud, somom Madvig havde tiltænkt denne plads for det historiske perfektum, som

han i § 335 opfører som den første anvendelse af lat. perfektum. Men helt klart er dette dog ikke; og jeg er tilbøjelig til at tro at Madvig selv har været delvis opmærksom på at der er mangler ved hans opstilling med de tre gange tre. Jeg slutter det dels deraf at han i den tyske udgave af den latinske grammatik (2te ausg. 1847) gir oversættelse af tidsformerne, men ikke af øverste række — derved undgår han at vise, hvilken af de to anvendelser af *scripsi* der skal passe ind i skemaet; fremdeles af at han i specialparagrafferne om imperfektum, pluskvamperfektum og futurum exaktum i parentes gir deres systematiske navne: præsens in præterito, præteritum in præterito og præteritum in futuro (ligeledes ved futurum tilføjer simplex), men ikke gir den tilsvarende ved perfektum; og endelig deraf at han i sin græske syntax slet ikke gir noget tempusskema: på græsk er jo nemlig de to funktioner af lat. perfektum adskilte i aorist og perfektum, og det vilde derfor være ham umuligt at få plads til alle tre fortidsformer; og skulde kun to opføres, kunde det måske være vanskeligt at afgøre hvilke. Naturligvis ligger der ikke megen vægt på spørgsmålet, hvor meget af dette Madvig har set; det vigtigste er at forskellen mellem aorist (= historisk perfektum) og imperfektum i virkeligheden ligger udenfor den egentlige tidsrække: forholdet til nutiden er i begge tilfælde nøjagtigt det samme.

Forskellen hænger dærimod nøje sammen med noget som har spillet en overordentlig stor rolle i den seneste sprogforskning, nemlig forholdet mellem de forskellige aktionsarter eller aspekter af verberne; medens disse to benævnelser i reglen slås sammen, har Noreen villet adskille dem. På slaviske sprog har man en fundamental adskillelse mellem »perfektive« og »imperfektive« verber; i reglen står der to verber overfor hinanden, som supplerer hinanden og gir anledning til ret nøje tidsadskillelser, skønt det slaviske verbum kun har to tempusformer: præteritum af det perfek-

tive verbum har aorist-tyd og af det imperfektive imperfektums-tyd; præsens af det første har fremtidstyd, af det andet nutidstyd. Men medens denne adskillelse indenfor de slaviske verber er forholdsvis klar og skarp, frembyder meget af hvad der er skrevet, efterat man har begyndt at ville eftervise lignende adskillelser på andre ariske (indoeuropæiske) sprog og da særligt indenfor de germanske sprogs verden, et lidet opbyggeligt skue af forvirring med mange delvis sammenfaldende og delvis modstridende inddelinger og fagudtryk, hvorved verbernes egentyd — også den som verbet lejlighedsvis kan få efter omgivelser og situation — og tempusformernes grammatiske anvendelse langt fra altid er holdt ude fra hinanden¹). Jeg holder mig i det følgende strengt til den sidste side af spørgsmålet.

Forskellen mellem det græske aorist (indikativ), det latinske perfectum historicum, det franske passé défini på den ene side og de tre sprogs imperfektum på den anden er i alt væsentligt overensstemmende. Men forskellen har i sig intet med varigheden at gøre, og man kan ikke sige at det første er »punktuel« eller »momentant« og det andet »durativt«. Det ses bl. a. af muligheden af til det første at føje en angivelse af tidslængde: *ebasileuse téssera kai pentékonta étea* | *Lucullus multos annos Asiæ præfuit* | *Louis XIV régna soixante-douze ans et mourut en 1715* | *De retour de ces campagnes il fut longtemps malade; il languit pendant des années entières.*

Dengang jeg i mine unge dage underviste i fransk grammatik, fandt jeg at den bedste måde at gøre forskellen be-

¹ Noget af den vigtigste herhen hørende litteratur er vel: Miklosich, *Vergl. gramm. der slav. sprachen* IV. — Streitberg, *Beitr. z. gesch. d. deutschen spr.* 15. 71 ff. — Herbig, *Indog. Forsch.* 6. 157 ff. (med mange bibliografiske henvisninger) — Delbrück, *Vergl. syntax* II. 1 ff.; sml. Streitberg *I. F.* 11 Anz. 56 ff. — Holger Pedersen *K. Z.* 37. 220 ff. — Sarauw, *K. Z.* 38. 145 ff. — Lindroth, de ovenfor s. 396 anførte Arbejder. — Noreen, *Vårt språk* 5. 607 ff. — Om terminologiforvirringen se også Holger Pedersen *I. F. Anz.* 12. 152.

gribelig for skoledrenge var ved benyttelsen af de selvavede danske navne dærpåtid og dengangtid. (Således i den lille radikale grammatik i min Fransk læsebog efter lydskriftmetoden 1889). Dærpåtid fører videre, den fortæller om det næste der så skete, medens dengangtiden dvæler ved tilstanden, som den allerede da var, og udmaler (man fristes tit til at sige udtværer) den. Det ene tempus gir bevægelse, det andet stilstand. Jeg finder dette udtrykt i et citat fra jeg veed ikke hvilken latinsk grammattiker: *Perfecto procedit, Imperfecto insisit oratio*. Det stemmer også med Krügers udtryk, at aorist sammenfatter, koncentrerer, medens imperfektum udfolder, og Sarauws videre udføeren heraf (KZ 38. 151): »Ved koncentrationen ser man bort fra det uvæsentlige, fra de omstændigheder hvorunder handlingen gik for sig, fra eventuelle afbrydelser i dens gang osv, og sammenfatter det dér egentlig udgør en række af handlinger, til een handling, hvis varighed imidlertid ikke dærved trækkes sammen«. Det er dærved interessant, som Sarauw også fremhæver, at man på oldslavisk havde aorist af imperfektive lige så vel som af perfektive verber; det stemmer ganske med at man fx på fransk bruger dærpåtid af et hvilket som helst verbum uden hensyn til, hvilken af de af Delbrück eller Noreen opstillede kategorier dets tyd lar sig indordne under. — Man kunde måske ha lov til med nogen overdrivelse at bruge en bibelsk vending om forholdet mellem de to tempus: imperfektum bruges af den, for hvem een dag er som tusind år; aorist af den, for hvem tusind år er som een dag. I hvert fald ser vi at en benævnelse som tysk »aktionsart« eller »handlemåde« træffer helt ved siden af: adskillelsen har ikke noget med handlingen selv at gøre; man kommer sagens kerne langt nærmere ved at sige, at det er en forskel i fremstillingens hastighed, i den fart hvormed man skrider videre i sin beretning: ved aorist iler man fremad i tidsrækken henimod nutid, ved imperfektum blir man stående og ser sig om på stedet.

Denne tempusforskel er altså — kunde man vel sige uden at blive beskyldt for falsk åndrigheid — i virkeligheden en tempo-forskel: imperfekt er lento, aorist allegro, eller måske snarere henholdsvis ritardando og accelerando.

Ved førfortid kan vi naturligvis ha en tilsvarende forskel som i fransk *j'avais fait* og *j'eus fait*. Også her har folkesproget erstattet *eus* med det sammensatte *ai eu*, se fx: Quand ma femme *a eu trouvé* une place, elle a donné son enfant à une vieille pour le ramener au pays (Daudet, La belle Nivernaise).

Ligesom lat. perfektum har to funktioner, således går det også lat. imperfektum (og ligeså det tilsvarende tempus på romanske sprog, græsk osv), idet det foruden det nys behandlede (dvælen i fortid) også betyder det vanemæssige, mer eller mindre regelmæssigt gentagne i fortid. Her forbindes altså med forestillingen om det fortidige en anden forestilling, der i virkeligheden er en talforestilling: det er (som jeg har udført i Mod. Engl. Gr. II. 6. 92) flertal af verbalforestillingen der herved kommer frem, og der ligger altså i tempus-funktionen det samme (omend svagere) som får udtryk i iterativ- eller frekventativdannelser.

Vi kan nu opstille følgende sammenlignende skema over tempusforhold i nogle kendte sprog, således at linie 1 betegner det egentlige perfektum, 2 aorist, 3 det vanemæssige imperfektum, og 4 det beskrivende imperfektum. Oversigten viser tydeligt, hvorledes forhold der i ett sprog holdes adskilte, i andre sprog falder sammen.

1	gégraphie	scripsit	a écrit	has written	har skrevet
2	égraphie	scripsit	écrivit	wrote	skrev
			[a écrit]		
3	égraphie	scribebat	écrivait	wrote	skrev
4	égraphie	scribebat	écrivait	was writing	skrev.

Disse forskelle er i det hele lette nok at få fat på ved det fortidige; men på nygræsk er der parallelle udviklinger også

for fremtidens vedkommende og ved imperativ. Exemplerne hos Thumb (Handb. d. neugriechischen volkssprache, 1895, 73) tyder på at der nærmest er tale om forskellen mellem een gang og gentagelse (vane, regelmæssighed), således: *aúrio thà páō stò théatro* 'imorgen vil jeg gå i teatret' (»futurum aorist«) | *tò kheimóna tha pēgáinō takhtikà stò théatro* 'til vinter vil jeg regelmæssig gå i teatret' (»futurum præsens«) | *grápse mou mià phorá* 'skriv engang til mig' | *gráphe mou káthe méra hēna deltáριο* 'skriv hver dag et brevkort til mig'. Efter Carl D. Buck, *Classical Philology*, 1914, 92, ser det dog ud somom det gentagne ikke var den eneste anvendelse: han skelner Future (durative, etc.) *thà gráphō* 'I shall be writing (all day)' or 'I shall write (regularly)' — Future (aoristic) *thà grápsō* 'I shall write (you a letter)'. [Jeg omskriver også på nygræsk bogstaverne uden forsøg på lydbetegnelse].

IX.

Den engelske omskrivning is writing, osv.

På det s. 404 givne skema fandt vi under engelsk, svarende til den beskrivende side af latinsk imperfektum forbindelsen *was writing*, medens det vanemæssige, gentagne, der også udtrykkes ved lat. imperfektum, på engelsk udtrykkes ved den simple form *wrote*. De omskrevne former findes nu ikke alene i fortid, men også i nutid osv, så at vi fåer et helt sæt af sammensatte tempusformer: *is writing, was writing, has been writing, had been writing, shall (will) be writing, shall (will) have been writing, should (would) be writing, should (would) have been writing*. Ligeså i passiv: *is being written, was being written*, — Sweet opfører endog for fuldstændighedens skyld i sit tempusskema forbindelser som *I have been being seen, I had been being seen, I shall be being seen, I should be being seen, I shall have been being seen*; man kunde sikkert læse den samlede engelske litteratur igennem uden at finde ret mange eksempler på alle disse »former«.

Meget er skrevet om disse forbindelser, der som andre kære børn har mange navne: definite tenses, progressive forms, continuous tenses. For ikke ved navnet at foregribe nogen teori om det karakteristiske ved anvendelsen foretrækker jeg navnet: de udvidede tempus, the expanded tenses.

Både de historiske forhold og reglerne for anvendelsen er i den senere tid blevet bedst behandlet af Sweet (New English Grammar I 1892, II 1898), Åkerlund (History of the Definite Tenses in English, Lund 1911) og Curme (i Publ. of Mod. Language Assoc. 28, 1913); gode bidrag til læren om anvendelsen findes i Westerns afhandling (Kristiania Vidsk. selsk. 1896), som imidlertid ikke går ind på de historiske forhold. De i det følgende givne statistiske oplysninger hidrører dels fra Åkerlund, dels fra undersøgelser af nogle af mine disciple ved laboratorieøvelser.

Både Sweet, Åkerlund og Curme mener at den nyengelske konstruktion er en direkte fortsættelse af oldengelske (forkortet oe.) forbindelser af verbet *is* i dets forskellige former og præsens participium, der dengang endte på *-ende*: *wæs feohtende* = *was fighting*, osv. Men de indrømmer ganske vist at anvendelsen på oe. og nyengelsk (ne.) ikke stemmer helt overens, og de søger da ved gennemgang af enkelte eksempler at vise dels forskellen, dels det i grunden dog fælles. Her kan jeg ikke følge dem: jeg mener at hverken hyppigheden af forekomsten eller forbindernes nuværende anvendelse kan forklares udfra de oe. forhold, men at et andet moment har grebet afgørende ind.

Lad os først se lidt på forekomsten. Forbindelserne findes på oe. ulige hyppigere i oversættelser end i originale værker. I hele Beowulf har vi kun 3 (? 5) eksempler, og i hele »krøniken« (Saxon Chronicle) omtrent 24, medens The Blickling Homilies, en ret slavisk oversættelse fra latin, har omtr. 130 eksempler. I de af Alfred selv skrevne stykker af Orosius findes der kun ett tilfælde, men i et ligeså stort stykke af

den oversatte del af samme arbejde, 24. Vi kommer da naturligt til at spørge, hvad det var, der således fik oversætterne til at bruge forbindelser, der åbenbart lå deres naturlige sprog fjernt.

Det var da først de latinske præsens participier. Dette finder vi således i mange af de af Curme analyserede steder, hentede fra bibeloversættelser: *þu byst andweald hæbbende*: potestatem habens | *wæs on temple lærende*: eram ... docens | *wæron ... etende and drincynde and wifigende and gifta sylende*: erant comedentes et bibentes nubentes et nubtum tradentes | *wæs bodigende*: erat prædicans | *wæs wundriende*: erat ... mirantes | *wæs ... hrymende and ... ceorfende*: erat ... et clamans et concidens. Det synes spildt møje af sådanne tilfælde at ville udlede subtile adskillelser med fine tydafskygninger i oldengelsk sprogbrug, i samklang med eller modstrid til nutidsregler: oversætterne har ganske simpelt ikke været deres opgave voxne, at gentænke de fremmede tanker i deres egen sprogform, men har rettet sig efter originalen. (I nogle af tilfældene anfører Curme også den gotiske oversættelse, der ligeledes viser sig afhængig af græske participier).

I andre tilfælde viser der sig noget andet. Allerede Grimm (D. Gramm. 4.4) og senere Schmidt (anført Wülfing, Syntax Alfreds 2. 409) har gjort den iagttagelse at mange af disse udvidede former bruges til at gengi latinske deponentia. Grunden til dette mærkelige forhold nævnes ikke. Men da de latinske deponentia jo ikke udgør nogen tydklasse, og der således ikke kan formodes at være nogen indre grund til denne påfaldende oversættelerejendommelighed, må grunden ligge i noget formelt, nemlig i de latinske verbers form. Hvor man fandt et latinsk udtryk bestående af en form af *esse* og et participium, dær vilde man også ha et toleddet udtryk, således *consecutus est*: *wæs fylgende* | *persecutus sit*: *wæs ehtende* | *passus est*: *wæs þrowiende* | *egressus est*: *wæs ferende* |

locutus est: *wæs sprecende* | ne sis oblitus: *ne beo þu forgitende*. Ligeså i de steder hvor Wülfing vil opdage »umschreibung des futurs«, fx sumus dicturi: *we syndon sprecende* | quem sit habitura finem: *hwylcne ende hæbbende sy* | judicaturus est: *demende is*; og på samme måde i infinitiv: accepturum esse: *onfonde beon* | fuisse habiturum: *hæbbende beon*. Men også udenfor disse gengivelser af latinske omskrivninger finder vi omskrivninger på oe. Det ser nemlig ud til, at man i de gamle klosterscholer oplærte eleverne til at kende de latinske passivformer og oversætte dem ved omskrivninger med former af *beon* og et participium; i reglen passede det jo, når man brugte passivt participium, nemlig når meningen var passiv; men man brugte så samme slags forbindelser selv hvor meningen var aktiv, blot at man så måtte bruge det aktive participium; dærfør gengives meditabitur med *he byð smeagende* o. lign.¹⁾

Et meget omtalt oldeng. sted er Ælfric, Hom. 1. 504 på *sona on anginne þæs gefeohtes wæs se munt Garganus bi-figende* mid ormætre *cwacunge*. Sweet (§ 2206) bruger det til at vise, at tanken om varighed ikke hørte med til oe. udvidede former, da denne forestilling strider mod forekomsten af *sona* 'strax'; han ser en inkoativ tyd her: 'then immediately at the beginning of the battle Mount G. began to tremble with excessive quaking'. Herimod gør Åkerlund (3) gældende, at denne inkoative tyd ingenlunde udelukker forestilling om fortsættelse; han oversætter 'started trembling' og tilføjer "which certainly implies duration". Jo, ganske rigtigt ligger der i enhver skælven nogen varighed — men man kan ikke på een gang begynde at skælve og være midt i at skælve,

¹ Den samme skolevane synes også at findes i de andre gamle germanske lande, sml. Grimm anf. sted; hertil vel også de tilsvarende forbindelser på oldnordisk, sml. udtrykkene »i oversættelselitteraturen«, Falk og Torp, Synt. 155, »lærd stil« Nygaard, Norrøn synt. 242. De to eksempler det første sted (er teljandi | er fylgjandi) kan være lat. loquitur | sequitur.

og Sweet har derfor ret i at nyengelsk sprogbrug ikke vilde ha omskrivninger her. Curme (179) benægter at der er noget inkoativt her, han oversætter: "Then soon after this at the beginnin gof the battle Mount G. *stood trembling* with excessiv quaking" — men herved har han fuldstændigt forfejlet stedets (og Sweets) mening, fordi han, vildledt af sin nyengelske sprogfølelse, oversætter *sona* med 'soon after', medens det på oe. betyder 'strax, øjeblikkeligt, immediately, at once'. En fjerde, atter noget afvigende tolkning af stedet findes hos Trampe Bødtker, *Literaturbl. f. germ. u. rom. philol.* 1913 s. 15. Og således har da fire dygtige forskere anvendt en del skarp-sindighed og ikke lidt trykssvæerte på at forklare en sprogform hos vor gamle englænder, som dog hverken tænkte på inkoativ, inkoativ-durativ eller durativ, men i sit ansigts sved oversatte fra latin, og dær fandt den passive form: immenso tremore *concutitur*, som han i skolen havde lært at oversætte ved en omskrivning uden hensyn til tyden.

Altså, i alle disse oversatte tilfælde vises ikke det mindste med hensyn til virkelig oldengelsk sprogbrug. Det undrer een da ikke at de der især støtter sig til oversatte tekster, kommer til det resultat at de udvidede former »are only vaguely differentiated from the simple forms« (Sweet) og at deres »function scarcely differs from that of the simple forms« (Åkerlund). Og når Püttmann finder at omskrivningen på oe. er mærkelig hyppig ved verber der betyder 'sige', kan det vel næppe bero på andet end dærpå at lat. *loquitur, locutus est* er passive i form.

Hyppighedsforholdene på middelengelsk er nok værd at lægge mærke til. I begyndelsen er de udvidede former så sjældne, at der fx ikke findes et eneste tilfælde i hele Sweets *First ME. Reader* (fra *Ancrene Riwle*¹) og *Ormmulum*; i hele

¹ Således, og ikke *Aneren Riwle*, bør dette værk kaldes. I hele teksten ender gen. pl. på -ene. Frk. A. Paues har efter min anmodning været så elskværdig at se manuskripterne efter og bekræftet min formodning, at formen *Aneren* skyldes en fejl af Morton.

Ancrene Riwe skal der dog findes 5 tilfælde — på ialt 215 kvartsider). I hele digtet om Havelok findes intet eksempel; Åkerlund siger at der findes ett, men sammenhængen (945 Of alle men was he mest meke, Lauhwinde ay, and blipe of speke) viser at vi har rent adjektivisk brug, da participiet står parallelt med de to adjektiver. Åkerlund har kun fundet ett tilfælde i Sir Gawayne and the Green Knight, og kun ett i Early Engl. Alliterative Poems; konstruktionen er sjælden i Piers the Plowman og synes slet ikke at forekomme i Wyclifs engelske arbejder; også Chaucer, Gower og Lydgate er sparsomme i brugen; Åkerlund fandt 30 eksempler i Canterbury Tales og Troilus, to af mine disciple talte 14, hvoraf flere var tvivlsomme, på 150 sider af Chaucer.

De me. eksempler der er samlede hos Åkerlund, fortjener nu ikke alle at henføres til de udvidede tempusformer. Flere af dem er utvivlsomt adjektivforbindelser (foruden det nævnte fra Havelok fx også O. E. H. 1. 95 og V. & V. 15. 23, citerede Åkerlund s. 10). Når vi på me. finder ordsættet *is fastinde* (smst. s. 8), minder det om dansk *er fastende*, der betyder noget andet end *faster*; det første er = 'har endnu ikke den dag taget føde til sig', det andet 'afholder sig fra føde overhodet eller en bestemt slags føde'. Og på lignende måde forholder det sig med *is wakiende*, *is byrnende*: der er noget adjektivisk over disse forbindelser, der ikke uden videre kan sidestilles med de ne. udvidede tempus. På samme måde (sml. også dansk *er levende*) er jeg tilbøjelig til at opfatte de forbindelser der optræder allerhyppigst i de ældre tekster, nemlig *is wunigende* (i alt over 30 gange hos Åkerlund), *is eardigende*, *is libbende* eller *living*, *is dwelling* (det hyppigste hos Chaucer) — allesammen enstydige og hinanden afløsende udtryk for 'bor' (hertil kan også regnes *wæz sittende* i Chr. D 1052). Alle disse, og måske flere endnu, går fra som egentlige sidestykker til de moderne udvidede former. Nærmest til disse kommer vi i forbindelser med *as* for at angi tids-

rammen (som hos Chaucer: *As Canacee was pleying in hir walk*); de blir almindelige hos Chaucer (næppe før) og Caxton. Ligeledes stemmende med moderne sprogbrug har vi hyppige anvendelser ved underled som *always, ever, al the day* o. l.

Hvad hyppigheden i den nyengelske periode angår, da er det interessant at se, at formerne er sjældne i de tidligste komedier, og ligeså hos Marlowe. Hos Shakespeare har Franz kun talt to eksempler i Titus Andr., 12 i Merry Wives, 11 i første del af Henry IV og lidt over et dusin i Henry VIII — et meget ringe tal hvis vi sammenligner med nutidshelafte stykker. I Markusevangeliet har the Authorized Version (1611) 29 tilfælde, hvor the Twentieth Century Version har ikke mindre end 106 — to tal der kaster lys over den stigende hyppighed i brugen i de sidste 300 år. Formerne er temmelig sjældne i Miltons digte, men forholdsvis hyppigere i hans prosa. Men det er først hos Bunyan eller måske egentlig først hos Addison i begyndelsen af det 18de århundrede at vi finder de moderne regler for anvendelsen gennemførte fuldt ud; og på et enkelt område har konstruktionen endda gjort erobringer siden da: *is being* med et passivt participium dukker først op i slutningen af det 18de og *is having* først i den første halvdel af det 19de århundrede, ja *is being* med adjektiv som prædikativ kan jeg først eftervise i slutningen af det 19de og begyndelsen af det 20de århundrede.

Disse historiske betragtninger (omend ikke så fyldigt statistisk underbyggede) i forbindelse med den rent syntaktiske betragtning, at den egentlig karakteristiske moderne anvendelse af forbindelserne lettest lod sig forklare ud fra ordsæt som *was on hunting, a hunting* (se nedf.), førte mig til i 1905 i et par linier i Growth and Structure of the Engl. Language (s. 205) at påstå at omskrivningerne »*seem to have little, if anything, to do with the OE he wæs feohtende*«, et udtryk jeg mildnede i anden udgave (1912, trykt før Åkerlunds bog udkom). Helt at nægte sammenhæng med de oe. omskriv-

ninger går ikke an, især i betragtning af de nordlige former på *-ande*, der også i levende dialekter holdes formelt ude fra verbalsubstantivet på *-ing*. Måske den fulde historiske sandhed kan udtrykkes på følgende måde:

De nyengelske udvidede tempus har to kilder: den ene, sparsommere, er tortsættelsen af den gamle forbindelse af *is* med participiet på *-ende*, hvor denne endelse i me. er blevet ændret til *-ing(e)* og således er faldet sammen med verbalsubstantivets endelse; den anden, senere, men vigtigere, stammer fra forbindelser med *on (a)* + verbalsubstantivet, hvor den svage præposition forsvandt ved afesis. Denne sammenblanding forklarer ikke alene den stærkt forøgede forekomst af konstruktionen netop efterat afesis er blevet særlig hyppig, men også den bestemte anvendelse af forbindelserne, som nu blir udpræget i modsætning til den tidligere vage anvendelse. Endelig forklares derved utvungent den hyppige forekomst af præpositionen *of* foran objektet, hvad der jo netop var reglen ved verbalsubstantivet; og uden antagelse af bortfald af *on (a-)* kan man ikke forstå den passive tyd i forbindelser som *the house was building* osv. Alle disse punkter vil blive oplyste ved udførlige eksempelsamlinger i næste bind af min Mod. Engl. Grammar: her skal kun de hovedtræk kort behandles der har mere almen interesse.

Mod læren om bortfald af *on* eller rettere det deraf svækkede *a* gøres det stærkt gældende (se Curme anf. st. 182) at »the *a-* elsewhere remains firmly intact as in *abed, afoot, etc.*« Det er rigtigt at i disse forbindelser tabes *a-* ikke; herved vilde man nemlig i alle mulige sætninger være udsat for idelige misforståelser: *he is shore, she is bed* istedenfor *ashore, abed* vilde næppe blive forståede, og her som på mangfoldige punkter ser vi altså et kraftigt modvirke fra tydelighedens synspunkt mod tilbøjeligheder, som ellers findes hos de talende. Altså har Curme utvivlsomt ret hvis han ved sit ord »elsewhere« mener 'i nogle andre tilfælde'. Men han har utvivl-

somt ikke ret, hvis han dærmed vil sige 'i alle andre tilfælde', som man kan se af den meget lange liste (der dog ikke er udtømmende) på afetiske ord, som jeg har samlet Mod. Eng. Gr. I. 9. 95: *back* < *aback*, *bash* < *abash*, *live* < *alive*, *on life* og mange fler. *A-* falder virkelig overordentlig hyppigt bort på engelsk.

Desuden har vi jo en del forbindelser, hvor ingen kan tvivle om at udviklingen er gået fra *on -ing* gennem *a -ing* til *-ing*, der ikke kan være participiet, og hvor alle tre former kan eftervises, delvis endog samtidigt; således *burst out on weeping*, *a-weeping*, *weeping* | *fall (a-) cursing* | *set the clock on going*, *a-going*, *going* — alle tre forekommende hos Shakespeare | *go (a-) begging* og lignende med *come* o. fl.

Således fåer vi nu også *is on hunting* (Malory), *is an hunting* (Torrent of Port.), *is a hunting*, *is hunting*; sjældnere med *upon* istedenfor *on* (Storm, Engl. Philol. 789). Et enkelt eksempel på *a* må her være nok: Marlowe T 3554 *Sitting as if they were a telling* riddles; brugen af *a* holder sig i vulgært sprog til vore dage og er dær endog udvidet til participier udenfor forbindelsen med *is*.

Hvad nu den egentlige hovedanvendelse af de udvidede former i nyengelsk angår, kan vi lettest forstå og formulere den ved at gå ud fra forbindelsen med verbalsubstantivet: *he is on hunting* betyder 'han er ifærd med den handling at jage, på jagt, optaget af at jage'. Han er så at sige midt i noget, en tilstand, en fortsat (en sig fortsættende) beskæftigelse, der angives ved substantivet *hunting*. Vi har således to elementer af en sammensat forestilling, den ene 'væren', hvortil knyttes angivelsen af tiden, den anden jagen, der på en måde danner en ramme udenom 'er'. Handlingstilstanden 'at jage' er begyndt før det tidspunkt der angives ved *is (was)*, men endnu ikke holdt op. Udtrykket blir dærved beslægtet med dem vi har på dansk 'er (var) ifærd med at, i begreb med at', der jo også tit tjener til en nøjagtig over-

sættelse af de engelske, sml. fr. il *était à se raser*, quand est venu son beau-frère, osv.

De udvidede former tjener altså ikke, som det tit siges, til at angive varighed i og for sig, men relativ varighed i sammenligning med noget andet af kortere varighed. At den absolutte varighed er ligegyldig, ses af modsætningen mellem de to sætninger: *Methusalah lived to be more than nine hundred years old | he was raising his hand to strike her, when...*: i det første findes simpelt præteritum om en lang tid, i det andet udvidet præteritum om noget meget hurtigt. Det ses også tydeligt i et af Westerns eksempler fra Shelleys breve: *Byron is now quite reformed, and is leading a most sober and decent life*. Her angives ved den udvidede form, at Byrons liv ikke altid har været sobert og at hans pæne liv måske ikke vil vare længe; i hvert fald er varigheden kortere end når man om en anden mand siger: *he leads a most sober and decent life*, hvad der er en almindelig karakteristik af mandens liv.

Vi kan antyde relativ lang varighed ved hjælp af en ret linie, der afbrydes af et punkt, som ved præsens er øjeblikket nu (der ikke behøver altid at angives), og i præteritum et eller andet punkt i fortiden, som næsten altid udtrykkelig må betegnes. Således

he is writing

_____

↑
[now]

he was writing

_____

↑
when I
entered.

Vi kan bruge benævnelserne »længere tid« om den indesluttende tid (opfyldt af skrivningen) og »kortere tid« om den indesluttede tid (nu | da jeg kom). Ved fortid er det ligegyldigt, om den længere eller den kortere tid kommer i ledsætningen: *he was writing when I entered* eller *as he was writing I entered*. — Når præteritum er en indirekte nutid, behøves

som ved direkte nutid ingen angivelse af den kortere tid: *she told him that she was waiting for an answer.*

Som et sammenhængende eksempel der viser anvendelsen af simple og udvidede tempus, kan tjene Dickens, David Copperfield, s. 44: »After dinner, when we *were sitting* by the fire, and I *was meditating* an escape to Peggotty...., a coach *drove* up to the garden-gate, and he [Davids stefader] *went* out to receive the visitor. My mother *followed* him. I *was timidly following* her, when she *turned* round at the parlour-door, in the dusk, and ... *whispered* me to love my new father ... She *did* this hurriedly; and, putting out her hand behind her, *held* mine in it, until we *came* near where he *was standing* in the garden, where she *let* mine go, and *drew* hers through his arm«. Her føres fortællingen videre ved hver eneste af de simple former; de omskrevne tjener til at indramme begivenhederne: deres sidden og hans tænken blir afbrudt ved vognens ankomst; han stod derude, da de kom; særlig lægger vi mærke til forskellen mellem »*she followed him*« (ny begivenhed, afsluttet) og »*I was following her*«, der betegner den »længere tid«, der afbrydes ved at hun vendte sig om.

Undertiden vises forskellen mellem det vanemæssige og det der gøres ved en enkelt lejlighed, tydeligt ved forskellig tidsform. »*What do you do* for a living? I *write* novels« er det bestandige. »*What are you doing* for a living? I *am writing* novels« omslutter det nuværende øjeblik: jeg er for nogen tid siden begyndt og er endnu ikke holdt op med at skrive romaner. Dr. Johnson skriver et sted: »Rousseau knows he's *talking* nonsense. A man who *talks* nonsense so well must know that he *is talking* nonsense«. Således også i fortid: »A great awe seemed to have fallen upon her, and she *was behaving* as she *behaved* in church«.

At verber der betegner psykologiske tilstande, følelser el. lign., i reglen ikke bruges i de udvidede former, er ganske

naturligt når vi går ud fra *is on -ing*; man vil ikke kunne tænke sig en forbindelse som »I am on (in, engaged in, occupied in) *liking* fish« osv. Dog kan man om forbigående tilstande sige: »I am *feeling* a little cold«; og *is liking* begynder at dukke op i nye bøger.

Særlig omtale fortjener brugen af de omskrevne former af bevægelsesverber som *go, come*. Disse bruges på sædvanlig viis, for det første hvor de har en eller anden særtid, så at der ikke i for og sig tales om begyndende bevægelse: My watch has stopped, but the clock *is going* | things *are coming* my way now | you *are going* it, I must say; — for det andet hvor der er tale om gentagne bevægelser: the real hardships of life *are now coming* fast upon us | She turned to the window. Her breath *was coming* quickly | cigarettes *were* then *coming* into fashion. Men i de fleste tilfælde vil *is coming, is going* blive brugte om fremtid, ganske på samme måde som de tilsvarende verber i mange sprog i præsens får fremtidstyd (gr. *êmi* osv); auktionsholderen vil sige: *Going; going; gone* | I *am going* to Birmingham next week | Christmas *is coming*, the geese are getting fat. Herved får vi det bekendte udtryk for det nærfremtidige: he *is going to* give up business; endog: *he is going to go*.

De aller fleste moderne anvendelser af omskrivningerne kan let forklares ud fra det nævnte, især ved hjælp af synspunktet om den længere, omsluttende tid. Der er dog tilfælde der vanskeligt kan bringes ind herunder, således mange forbindelser ved tidsangivelser som *always, ever, constantly, all day long, all afternoon*. Nu er det allerede ovenfor nævnt, at lignende tidsangivelser var forholdsvis hyppige i middelengelsk; og det er muligt at vi her har fortsættelser af de me. halv-adjektiviske anvendelser af første participium; men sikkert forekommer dette mig langt fra.

Jeg kommer sidst til den passive tyd der tidligere var ret almindelig i forbindelser som *the house is building*, og som

ikke er helt uddød: while the tea *was brewing* | my MS *is now copying*.

Curme (182 ff.) afviser »energetically« den af flere antagne teori at denne konstruktion med passiv tyd skyldes *a* (*on*) med verbalsubstantiv, og søger at vise at vi på oe. har præ. participium i passiv anvendelse. Det generer ham ikke at han ingen eksempler har mellem den oe. periode og nyengelsk: »The lack of examples of this usage in the period between 950 and the sixteenth century does not disprove their existence, but only indicates the hostile attitude of the men of letters toward this construction« — somom vi kun havde ting skrevne af »men of letters« i denne 600 år lange tid! For at anta kontinuitet må vi da i alt fald ha stærke beviser for konstruktionens existens i den gamle periode; men Curmes egne eksempler ser ikke meget bevisende ud. Vi må ta dem hvert for sig. Lindisf. Lu. 7. 12 and heono dead *wæs ferende*: et ecce defunctus efferebatur. Curme har af lat. og den nyeng. bibel ladt sig forlede til at ta *ferende* i passiv tyd og således at glemme, at oe. *feran* ikke betyder 'efferre' eller 'carry out', men intransitivt 'go, set out, depart' (forvexlet af C. med det transitive *ferian*?) Fremdeles ib. Matth. 13. 19 ff, hvor fire gange *seminatus est* er gengivet ved *sawende wæs*; stederne er ikke klare, det er muligt at glossatoren har opfattet det latinske med aktiv tyd 'såede' som af et deponens seminar; helt forstået den uklare grund-text (der som man vil se, har voldt både oversætteren af 1611 og 1881 vanske) har han næppe; det er i hvert fald meget farligt at ville udlede noget om syntax af isoleret forekomst i en interlinearglosse, og der er noget krampagtigt ved Curmes tolkning af den gamle glossators fine hensigt at udtrykke at sæden på dette sted »was being put«, hvad der gir en helt forkert forestilling: meningen er »what has been sown«. Curmes sidste bevis for den passive konstruktion er fra Beda-oversættelsen, *land wæs forhergiende*. Også dette sted er fordærvet, og der er al mulig

grund til med Wülfing (Syntax Alfr. 2. 41) at foretrække det andet Ms's klare: *forheregode wæron*. Hermed er vi færdige med Curmes beviser: altså et misforstået, et uforståeligt og et fejlskrevet sted er alt hvad Curme kan påvise i hele den engelske litteratur i op imod et tusinde år!

Åkerlund (E. St. 47. 324, 1914) anfører et oldengelsk eksempel: Ælfr. Lives XXIII B 109: »Nu ic wille æfter þysum areccan hu þæs mynstres gesetnysse *healdende wæs*«, men han er selv i tvivl, hvorvidt dette skal oversættes 'how the ordinance of the minster was being kept' og hvorvidt det var ægte oe. sprogbrug. At tvivlen er berettiget, fremgår af at der står *gesetnysse*, der på den tid var akkusativ og ikke nominativ: der er altså noget galt i overleveringen af stedet (et pronomer i nom. udfaldet?), og i hvert fald kan intet bygges på dette enestående eksempel. Heller ikke de af Åkerlund smst. fra 14de og 15de årh. anførte eksempler er uan- gribelige, som han også selv indser og gør opmærksom på. Vi kan derfor temmelig sikkert gå ud fra rigtigheden af den hidtidige antagelse, at forbindelsen *is -ing* i passiv tyd først dukker op i det 16de århundrede.

Åkerlund mener at denne konstruktion har en 'twofold source' (smst. 333), nemlig *is + a* (eller *in*) + *-ing* og *is +* præsens participium af verbet brugt i intransitiv tyd. Han tænker ved det sidste på det for engelsk ejendommelige fæno- men, at oprindeligt transitive verber i stor udstrækning kan bruges intransitivt. Men han har næppe fuld klarhed over be- tingelserne for denne brug og dens omfang: det er jo ikke så, at ethvert transitivt verbum kan bruges intransitivt i samme tyd som passiv af det samme transitive verbum. En af de hyppigste forbindelser hvor *is -ing* har passiv tyd, er *the house is building*, men det vilde sikkert være umuligt at sige *the house builds* = 'huset bygges'. Hvor den intransitive tyd af et verbum findes, indeholder den nemlig altid et element af selvvirksomhed; ganske som i »the earth moves (*spins*)

round the sun« eller »the ship *tosses* on the waves« i sammenligning med »he moves everything, he spins the top round, the waves toss the ship«, således opfattes bogen i »the book doesn't *sell* well« og prosa i »his prose *reads* like poetry« som agens (sml. bogen *går af* som varmt brød, *går* godt). Sml. også sammenstillingen hos Shakespeare (All. I. 1. 175) it *lookes* ill, it *eates* drily, marry 'tis a wither'd peare. I sådanne tilfælde har vi altså kun en *pseudopassiv* anvendelse, og indflydelse af en sådan kan højst antages ved nogle af eksemplerne på *is -ing* (*preparing, brewing, maturing, muligvis playing*), men langt fra ved alle, således efter min mening ikke ved *building*, (while grace is) *saying*, (while meat was) *bringing in* og mange andre; ja heller ikke fx i Goldsmith 16 while this ballad *was reading*, skønt *read* som ovenfor nævnt hører til de verber, der tit findes i *pseudopassiv* tyd. Jeg finder også en bestemt forskel imellem »my periwig that *was mending* there« (Pepys, 'var ved at blive lavet istand') og »he is now *mending* rapidly« ('er ved at komme sig'), idet man i sidste, men ikke i første tilfælde, kan sige i de u-udvidede tempus *mends, mended*. Sml. også (Pepys): »while something *is dressing* for our dinner« og »while George *was dressing* for dinner«. (George *dresses* for dinner).

Uden helt at forkaste indflydelse fra den *pseudopassive* anvendelse vil jeg altså sige, at hovedkilden til konstruktionen *is building* i *passiv* tyd er forbindelsen med præposition *on* (*a*; også i nogle tilfælde *in*) foran verbalsubstantivet. Den *passive* tyd gir sig da af sig selv ud fra det uomtvistede faktum, at verbalsubstantivet på *-ing* (ligesom lignende med andre endelser: *construction, completion, conquest, discovery, punishment*) ikke betegner hverken *aktiv* eller *passiv*; *is on building* kan derfor være enten 'er ved at bygge' eller 'er ved at bygges'. Vi finder nu ikke sjældent i lidt ældre sprog forbindelser med *a* i den *passive* tyd: Malory: as this *was a doying* | Shakesp.: there *is* some ill *a-brewing* towards my

rest | Bunyan: while my mittimus *was a making*. Ved bortfald af *a* får vi så de nævnte forbindelser, og disse forbindelser bruges vel at mærke ganske i de samme tilfælde hvor også den samme konstruktion vilde være brugt i aktiv tyd, nemlig hvor der er tale om en »længere tid« i forhold til en kortere.

Imidlertid kunde det ikke undgås, at konstruktionen på grund af sin dobbeltanvendelse som aktiv og passiv mange gange måtte føles som tvetydig, og det førte så til at den tydeligere, men mere kluntede forbindelse *is being built* har kæmpet sig frem trods stor modstand fra purister og grammatikere. Denne forbindelses historie er især blevet skrevet af Fitzedward Hall (i *Modern English* og forskellige vanskeligt tilgængelige afhandlinger), sml. også Stoffel, *Taalstudie* 3. 321, Storm, *Engl. Philologie* 760, 791; *New Engl. Dict.* *be* 15 b, c; Åkerlund, *E. St.* 47. 344.
